Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 101 (13401) | 1987 чылдың апрель 29, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

МОСКВАДА ЧОРУП ТУРАРЫ

Апрель 27-де Кремльге Н. И. Рыжковтуң Г. Атанасов-биле чугаалажышкыннары болган. Бүгү талаларга совет-болгар харылзааларының чоруп турарынга сеткил ханывышкынын чугаалажышкын үезинде илередип, оларны улам ындай хөгжүдеринге М. С. Горбачев болгаш Т. Живковтуң аразында ужуражышкыннар болгаш беседалар үезинде чедип алдынган дугуржулгаларның тодаргайлаан ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

ССРЭ болгаш БУР-нуң чазактар баштыңнары делегей политиказының чугула айтырыгларын чугаалажып көргеннер.

Чугаалажышкыннар доозулганының соонда ССРЭ-де Новокраматорскиниң машина тудуунуң заводунуң болгаш БУР-да Радомир хоорайда аар машина тудуунуң комбинадының баазазынга совет-болгар машина тудуунуң каттыжышкызын тургузар дугайында чазактар аразының дугуржулгазынга ат салган.

• • •

ССРЭ-ниң чазааның өмүнээзинден Кремльдиң Улуг ордузунга Г. Атанасовка болгаш ооң кадайынга алдар болдуруп, дүштеки шайлалга кылган.

Совет таладан эштер Н. И. Рыжков кадайы-биле, Г. А. Алиев, Е. К. Лигачев, Н. В. Талызин, В. А. Медведев, албаның өске-даа кижилери тораан.

Чылыг, найыралдыг байдалга эрткен дүштеки шайлалгага эштер Н. И. Рыжков болгаш Г. Атанасов чүве чугаалаан, ону улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

(СЭТА).

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭ-БИЛЕ

«Тыва хамааты тудуг» трестиң Өвүрде бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогу районда планныг онаалдаларын күүседип турар мурнакчы бүдүрүлге черлериниң бирээзи. Ында үш тудуг, бир шеверлекчилер бригадалары болгаш чазаныр цех ажылдап турар. Олар ажылчын күжү четчири-биле хандыртынган. Бригада, цех бүрүзү бот-орулга-чарылгалыг, тодаргай план-даалгалыг.

Районнуң тудуг организацияларындан бир-ле дугаарында депшилгелиг арга — коллективтиг керээ-биле ажылдаарынче Николай Домчаанович Монгуштуң удурткан тудуг бригадазы 1986 чылдың эгезинде киргеш, ам ийи дугаар чыл ажылдап турар. Чоокта чаа коллективтиг керээ-биле ажылдап турар ол тудуг бригадазының ажыл-ижин сонуургап, оларның ажылдап турар тудуунга барып, ооң бригадири Н. Д. Монгуш-биле ужуражып, чугаалаштым.

Н. Монгуш бо бригадада он ажыг чыл бригадирлеп ажылдап турар болду. Олар ам бир чаа чуртталга бажыңының тудуун доозуп, комиссияга хүлээдири-биле шеверлел ажылын барык доозуп турар. Мурнуку чылдарда ооң бригадазы бот-орулга-чарылгалыг система-биле ажылдап келген. А 1985 чылдың декабрь айда бригада кежигүннери сүмелешкеш, бүгү-ле чүүлдерни хынамчалыы-биле өөренип көргеш, коллективтиг керээ-биле ажылдаарынче 1986 чылдың эгезинден эгелеп шилчип кирген. Чаа арга-биле ажылдаары-биле шилчип киргенден бээр бригаданың кежигүн бүрүзүнүң күш-ажылга хамаарылгазы бир янзы болуп, ажылдың шынары дээш бот-харысалга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Бригада 1986 чылда ниптиин-биле 140.500 рубльдиң чаа тудуг болгаш капитал септелге кылыр планын 172.300 рубльге кылган азы чыл планын 122.6 хуу ажыр күүсеткен. Мурнунда бригадада бир тудугжуга онааштыр чылда 15.600 рубльдиң ажылын бүдүрүп турган болза, ам чаа аргаже шилчээн соонда 18.155 рубльдиң ажылын кылып турар апарган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 16,3 хуу өскен. Бригадирниң чугаазы-биле алгаш көөрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн оон-даа бедидип болуруннуң аргалары бар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң бир кол оруу тудуг-монтаж ажылдарын механизастаары болуп турар. Тудуг-септелге участогунуң удуртулгазы, ында инженер-техниктиг ажылдакчылар тудугга оода-ла биче механизацияны нептередир талазы-биле кандыг-даа организастыг ажылды кылбайн турар.

Н. Монгуш кожазында бригаданың чаа тудуп турар бажың кырынче хана эптээр брусту көдүржүп алган үндүрүп бар чыдар дөрт тудугжуже айыткаш, чугаалай-дыр:

— Көрүңер даан. Бистиң бо тудуп турар объектилеривисте аар, хөй үе негээр ажылдарны чиигедиптер хире кандыг-даа механизмнер чок-тур. Көдүрер кран, хоюдуглар кылыр, чер казар дээн ышкаш механизмнерни чугаалаан-даа хереэ чок. Шаандакы бистиң тудугжу ада-өгбелеривис канчаар ажылдап чораан болдур, бистиң күш-ажылывыста оон онзаланып ылгалыр чүве чок. Бажың кырынче шлак дажыглаптар бөдүүн тачка безин чок улус-тур бис, ону шоодайларга чүъктеп үндүрүп турар. Оода-ла биче механизацияны тудугга нептередир талазы-биле мурнунда прораб-мастер турган, ам участок начальниги Константин Сотпаевич Сатка чугаалап-даа турбувус. Кандыг-даа хемчег албас-тыр.

Бригадирниң бо хомудалы шын, чөптүг болуп турар. Тудугжуларның чугаазы-биле алырга, бир тонна хире чүък көдүрер 2 кран участоктуң хериминиң иштинде чыдар. Оларны септеттиргеш, бир кранны тургузуп ап болур. Мында чаа бетон хоюдукчузун чүгле дужүрүп каан, ажыглал чок, ам 4-5 чыл иштинде тоймагланып чыдар. Тудуг ажылында аар ажылдарны механизастаар, механизмнерни, дериг-херекселдерни четчелеп тургузар боор деп тудугжулар участоктуң инженер-техниктиг ажылдакчыларындан улуг идегел-биле манап турарлар.

Н. Монгуштуң бригадазы бо чылдың бирги кварталында 32 муң рубльдиң чаа тудуг болгаш септелге ажылдары кылыр планын 47 муң рубльге бүдүрүп, планын 146 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың төлевирин ажылдың төнчү продукциязы-биле объектини дужаапканда санажып ап турарлар. Борта тудугжу бүрүзүнүң киирген үлүүн тодарадып, күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин шыңгыы санап турарлар.

Коллективтиг керээ-биле ажылдаар арганы участоктуң талазындан организастап турарында четпестер база бар. Николай Монгуштуң бригадазы тудуг материалдарын камнап алганы дээш төлевирин албайн турар. Тудуг материалдарының учёдун бригада кылып, камналгазын тодарадып ап турза-даа, участоктуң бухгалтериязының талазындан тресттен келген тудуг материалдарын объектилерге деңге үлээш, доозулдан дорт үндүр бижип турары өкта шын эвес. Ону бригадалар херек кырында чежени чарааның ёзугаар үндүр бижиири чугула. Борта учёт-отчётту үндезини-биле экижидери чугула.

Бригадирниң чугаалап турары-биле алырга, шеверлекчилер бригадазының ачы-дузазындан ойталаар бодап турар. Бүгү-ле шеверлел ажылдарын болуннуң бригадазының күжү-биле кылырын бодап турар. Ол чаңгыс аай наряд системазынга ажылдаарынга эптиг, тудугжуларның алыр орулгазы-даа көвүдээр апаар.

Бо чүүлде көдүртүнген айтырыгларны чөптүг шиитпирлеп, депшилгелиг арга — коллективтиг керээ-биле ажылдаарынче шилчээн Николай Домчаанович Монгуштуң бригадазын бүгү талабиле деткип, практиктиг дузаны чедирери септелге-тудуг участогунуң начальниги К. С. Саттың талазындан негеттинип турар.

Т. МОНГУШ.

Өвүр район.

«ШЫННЫҢ» КӨРҮНЧҮҮНДЕ: Бии-Хемде «Ээрбек» совхозтуң өг-бүле керээлиг хойжулары

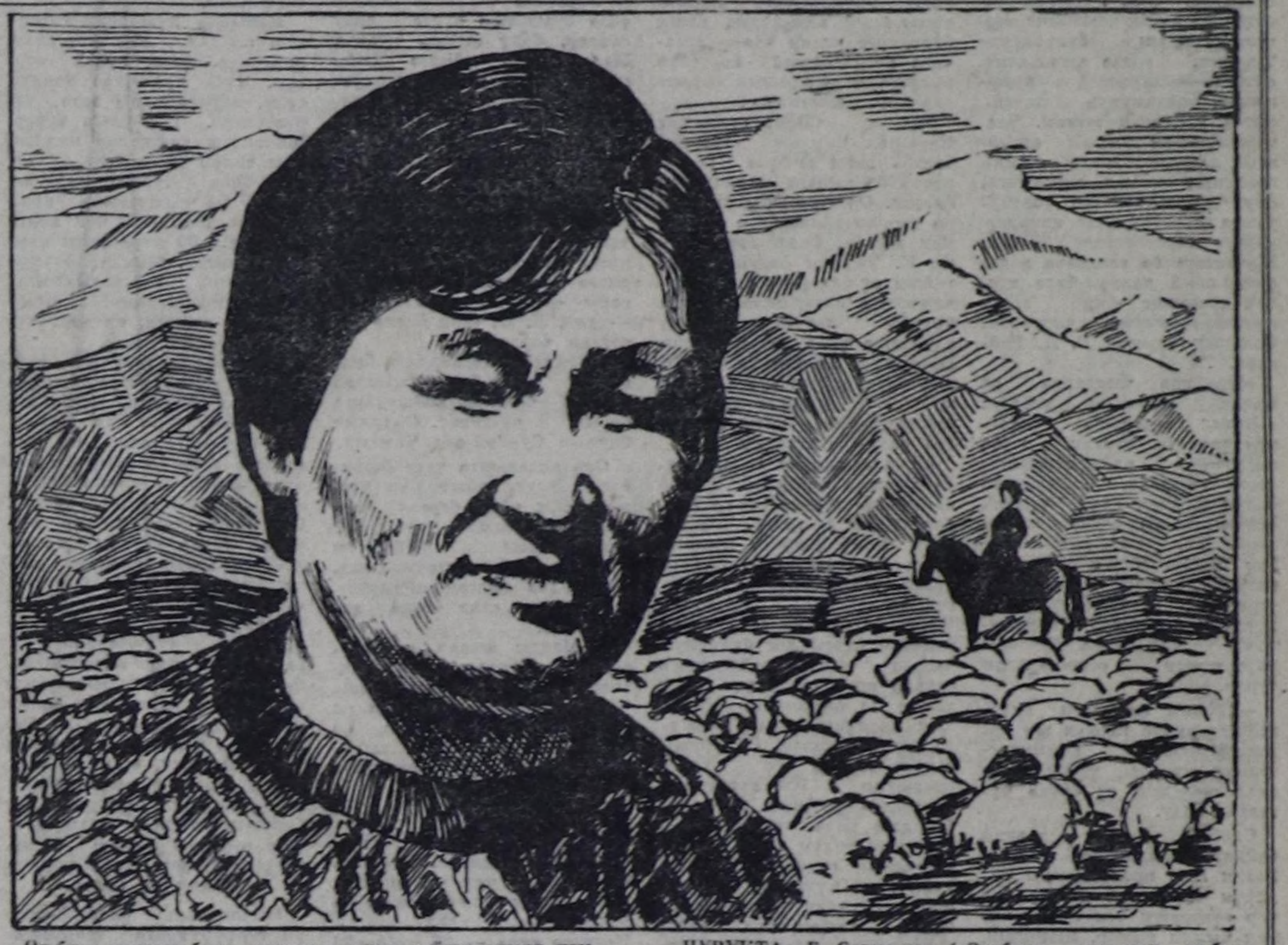

Өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар хойжу аныяк коммунист, кодээ Совет депутады Екатерина Седип-оол төрүүр чүс хойдан-на 98 хураганны камгалап өстүрүп алган.

ЧУРУКТА: Е. Седип-оол. («Ээрбек» совхозтуң өг-бүле керээлиг хойжуларының ажыл-ижиниң дугайын 2-ги арынданомчуур).

Партийжи амыдырал

КОЛ ЧҮВЕ — ПРАКТИКТИГ АЖЫЛ-ХЕРЕК

СЭКП Эрзин райкомунуң пленуму

СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң база партия обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлеринде айыткан политиктиг болгаш практиктиг түңнелдерни, сорулгаларны районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары чүүлдүгзүнүп деткээш, боттарының ажыл-чорудулгазынга удуртулга кылдыр хүлээп алганын, ону күүседир дээш ажылдап турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер пленумга демдеглээн.

СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле партия райкому, ооң бюрозу, партия организациялары, совет, ажыл-агый органнары ажылды эде тургузарының, чаартырының чадазынче эгелеп кирип турар. 1985 чылга деңнээрге эрткен чылын районнуң кодээ ажыл-агыйынга кол бүдүрүлге фондулары 1,7 хуу өскен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,4 хуу бедээн. Совхоз бүдүрүлгезинге бот-орулга-чарылганы нептередир хемчеглерни ап эгелээнинден эъттиң, сүттүң, дүктүң бот-үнези элээн чиигээн.

Район шак ындыг чүгээр чедиишкиннерлиг болган. Пленумга ол дугайында эвес, четпестерге болгаш чедир кылдынмаан ажылдарга хамаарыштыр шыңгыы чугаа болган.

СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң негелделерин ёзугаар алырга районда партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агый органнарында, улус ажыл-агыйының бүгү адырларында эде тургустунуушкун кончуг оожум чоруп турарын пленумга демдеглээн. Партийжи удуртулгада, мал, чер ажылында, ажылчы чоннарның коммунистиг мөзү-шынар, интернационалчы, күш-ажылчы кижизидилгезинде, социал хандырылгазында четпестер эвээш эвес. Ол дугайында пленумнарга, сессияларга, бюроларга, янзы-бүрү хуралдарга илеткелчилер, санал бергеннер шүгүмчүлеп, ону эдип алырының эргежок чугулазын хүлээп ап турган доктаалдарга, шиитпирлерге айтып турган, ындыг-даа болза оларның күүселдезин чедип алырының дээштиг, практиктиг хемчеглерин албайн келген. Ындыг чоруктуң уржуундан четпестер эттинмейн чылдан чылче катаптап турар.

Районнуң экономиказының кол адыры — мал ажылы болур, ооң баш санын өстүрериниче, уксаазын экижидериниче, продуктулуун бедидериниче РАУК чөвүлели, совхозтар дирекциялары, оларның специалистери сагыш салбайн келген. Эрткен чылын чүс баш төрүүр малга онааштыр 61 бызаа, 76 хураган, 60 кулун, бо чылдың бирги кварталында 23 бызаа, 78 хураган менди алдынган. 1986 чылда бир инектен-не ортумаа-биле 551 кг сүттү саган, республика деңнелинден ол үш катап эвээш.

Чер ажылында буруңгаар депшилгелиг базымнар кылдынмаан. Чер ажылының зона системазын кошкак боттандырып турарындан тараа болгаш мал чеми культураларының дүжүдү багай.

Совхоз бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер, интенсивтиг технологияны, мурнакчы дуржулганы нептередир, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын ажыглаар хемчеглерни четпес боттандырып келген.

Тудуг коллективтеринде арагалаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демисел кошкак, ооң уламындан кылган объектилерниң шынары куду. Районда чуртталга бажыңнары, яслисадтар, комплекстиг хүлээп алыр пунктулар чедишпес. Социал айтырыгларны шиитпирлээриниче, кижи факторун идепкейжидеринче сагыш салышкын кошкак.

Районнуң экономиказында болгаш социал хөгжүлдезинде үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестер, ажылдың оожум эде тургустунуп, чаартынып турары партия райкомунуң, ооң бюрозунуң, секретарьларының, райкомнуң килдистериниң, партия организацияларының кадрлар-биле четпес ажылының, партийжи организастыг, идеологтуг ажылдың стилин, аргаларын, хевирлерин, сайзырадылгайжыдарынче кошкак кичээңгей салганының түңнелинде болганын пленумга демдеглээн. СЭКП райкому (секретарьлары А. Ч. Монгуш, К. А. Моң, С. К. Оруспол) ажылын оожум эде тургузуп, совет, ажыл-агый органнарының кадрларындан партийжи шыңгыы негелдени кылбазы, четпестер-биле эптежип орган. Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче шоолуг сагыш салбаан.

Ол дугайында хуралга санал бергеннер шүгүмчүлээн. «Мөрен» совхозта партком секретары А. К. Доржу чүве чугаалааш, партия райкому ажылын кончуг оожум эде тургузуп турарындан четпестер эттинмейн турарын айыткан. Партия райкомунуң ажылдакчылары совхозка баргаш, чүгле дужаар, айтышкын бээринге өйлежип турар. Партия эге организацияларынга дуза чедирбес, ооң секретарьларын өөредир хемчеглерни албайн келгенинден олар партийжи, кижилер-биле ажылче ханылап кирбейн келген. «Чаа орук» совхозта партком секретары А. Д. Балдырның саналының утказы база ындыг болган. Ылангыя чаа соңгуткан партком, партия эге организацияларының секретарьларын өөредир, практиктиг дуза чедирериниче партия райкомунуң ажылдакчылары сагыш салбайн турарын, оларның чон ортузунче ханылап кирбейн, партийжи ажылды чорутпайн турарын шүгүмчүлээн. Ленин аттыг совхозта № 1 хойжу бригаданың бригадири, СЭКП райкомунуң бюро кежигүну М. Т. Кыныраа малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче сагыш салбайн турарын хомудап чугаалаан. Чүгле тос өг-бүле бажыңныг, үш коданда электри чырыын киирген. СЭКП райкому, партком кижилер-биле, ылангыя коммунистер-биле хууда ажылды четпес чорудуп турарын ол айыткан.

Районнуң экономиказын, социал хөгжүлдезин буруңгаар сайзырадырынга шаптыктап турар четпестерни эдери-биле СЭКП райкомунуң бюрозу, секретарьлары, килдистериниң ажылдакчылары дээштиг хемчеглерни албайн ужур эдерип, шимченгир эвес, инициатива чок болуп, эде тургустунуушкунга шаптыктыг үези эрткен чүүлдерге, таптаашкынга удур шиитпирлиг демиселди чорутпааның пленумга шүгүмчүлээн.

Шак ындыг чоруктуң уржуундан райкүүском (даргазы Н. В. Чындыгыр), районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлели (даргазы Д. С. Хорлуу), ооң килдистери эде тургустунуушкунче кирбээн, ажылдың эрги стилинден, аргаларындан адырылбаан, дидим, шиитпирлиг эвес, инициатива чок ажылдавышаан. Ооң түңнелинде районнуң экономиктиг, социал хөгжүлдезиниң айтырыгларын, ылаңгыя мал, чер ажылын, тудугну сайзырадырынче чогуур кичээңгейни салбаан, хожудаашкындан уштунмайн турар.

РАУК чөвүлелиниң даргазы Д. С. Хорлуунуң тускай эртемниглерден негелдезиниң кошкаан, удуртулгазында чаартылгалар чогун, ханы экономиктиг анализтер, санаашкыннар кылбазын, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын нептередир хемчеглерни албаазын, районнуң кодээ ажыл-агыйын хөгжүдер дээш тодаргай угланышкын чок ажылдап турарын пленумга чөптүү-биле шүгүмчүлээш, ону эдерин коммунистер шыңгыы негээн.

«Нарын» совхозтуң директору М. К. Дүгер, «Мөрен» совхозтуң хойжузу О. С. Намдал болгаш өскелер-даа саналынга мал, чер ажылын хөгжүдер херекче РАУК-түң специалистери сагыш салбайн, ажыл-ишче ханылап кирбейн, кодээ ишчилерге практиктиг дуза чедирбейн, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдавайн, чүгле медээлер чыыры, телефон дамчыштыр айтышкын бээри-биле колдуунда кызыгаарлаттынып турарын илереткен.

Кадрларны шилип алырда, ажылга таарыштыр тургузарда политиктиг, ажыл-ишчи, моральдыг мөзү-шынарын партия райкому өөренип көрүп турар болу берген. Сөөлгү ийи чылда СЭКП райкомунуң ажылдакчыларының 30 хуузунуң номенклатурада турар кодээ ажыл-агый кадрларының 14 хуузун чаа кадрлар-биле солаан. Районда удуртукчу кадрларның аразында ажылынга ээ-харысалга чок, арагалаар, эрге-дужаалын соора ажыглаар кижилер бар, оларның-биле демиселди СЭКП райкому, партия эге организациялары шыңгыы чорудуп келгенин пленумга демдеглээн. Арагалап база партийжи чорукту үрээни дээш СЭКП райкомунуң килдис эргелекчизи турган Д. Т. Дамба-Хууракты, килдис эргелекчизиниң оралакчызы турган И. К. Ламажапты, «Нарын» совхозтуң партком секретары турган Б. К. Бумбажайны партия талазы-биле хемчег алган болгаш ажылдан үндүрген.

СЭКП райкому, ооң килдистери, партакомнар, партия эге организациялары кадрларның төлептиг мөзү-шынарга кижизидеринче, өөрединче, кадр курлавырын тургузарынче чогуур кичээңгейни салбайн турарын пленумга демдеглээн, бо айтырыгларже доктаамал партийжи сагыштыы салырын айыткан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумга чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның январь Пленумунга М. С. Горбачевтуң илеткелинде практиктиг түңнелдерни болгаш салдынган сорулгаларны райком кежигүннери, активчилер эки билип турарын ол демдеглээш, ам оларны күүседир дээш шалыпчы ажылдаарынче кыйгырган.

Бо пленумга болган илеткелде айыткан четпестерни чаңгыс удаа эвес чугаалашкан силер. Ол бир илеткелден өскезинче, бир хуралдан дараазында хуралче кежүп келген. Шүгүмчүлелдерни хүлээп ап турза-даа, оон шын түңнел үндүрбес, четпестерни эдер, күүседир хемчеглерни албайн турар. Ол болза кадрлардан негелдениң кошкаанда-дыр. Эде тургустунар, чаа ёзу-биле ажылдаар дээр болза четпестерден шыңгыы түңнелди үндүрер херек.

СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң ажылында чаңгыс черге таптаашкын болуп, эрги чаңчыл ёзугаар ажылдап турар. Ону үреп, өскертпес, оон түңнел үндүрбес болза кандыг-даа эде тургустунуушкун, чаартылга болбас. Эрзинниң удуртукчу кадрларының боттарының инициатива чок, айтышкын манап орары четпес. Ылангыя кодээ ажыл-агыйының специалистери деңдии шушпең ажылдап турар. Ооң уламындан малдың баш саны өспейн, уксаазы экиживейн, продуктулуу бедивейн турар, чер ажылында чаа чүве чок.

Картофельди, ногааларны Эрзинниң ажыл-агыйлары, хамаатылары өстүрүп болурунуң аргалары, курлавырлары барын Г. Ч. Ширшин чугаалаан. Бо чылдан эгелээш ол культураларны районга тарып өстүрер даалганы берген. Ащаа СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, РАУК чөвүлелиниң ажылдакчылары бир дугаарында үлегерин көргүзерин айыткан.

Школа, эмнелге ажылының, чоннуң амыдыралга хандырылга, аъш-чем барааннары-биле хандырылгазының чамдык айтырыгларынга партия обкомунуң бирги секретары доктааган. Район төвүнге колбаса, кондитер кылыглары бүдүрер, газтыг суг белеткээр цехтерни ажыдарының аргалары барын айыткан, чүгле ону кылыр дээш организастыг хемчеглер албайн турар.

Маңаа февральда чораан, бот-орулга-чарылганы районга нептередир дугайында улуг чугааны кылган мен, ону күүседирин партия райкомунуң, райкүүскомнуң ажылдакчыларынга даасан турган. Херек кырында бо талазы-биле колдуунда чүнү-даа кылбаан, айтышкынны күүсетпээн. СЭКП райкомунуң бирги секретары, райкүүском даргазы, РАУК чөвүлелиниң даргазы бот-орулга-чарылганы нептерединиң дугайында тускай өөредилгени эрткен хиреэзинде, ону боттандырарынче эгелеп кирбээн. Эде тургустунуушкунуң удуртукчуларының боттарыдан эгелээр ужурлуг болгай, херек кырында ындыг эвес болган ышкажыл.

Кем-херек үүлгедир, арагалаар чорук районда өзүп турда, оон-биле шыңгыы демиселди чорутпайн турарын четпес деп ол демдеглээш, ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның мөзү-шынар, интернационалчы, күш-ажыл кижизидилгезин экижидеринче СЭКП райкому, партия организациялары хүн бүрү кичээңгей салырын айыткан.

Районнуң экономиктиг, социал хөгжүлдезиниң бүгү-ле айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлеп болурунуң аргалары, курлавырлары Эрзинде бар, ону боттандырарда кадрлар-биле ажылды үндезини-биле эде тургузарын Г. Ч. Ширшин чугулалап көрген.

СЭКП-ның XXVII съездизиниң, партия ТК-ның январь Пленумунуң, партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Улуг Октябрьның 70 чылынга төлептиг ужуражыр дээш эрзинчилер боттарындан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзинге бүзүрелин ол илереткен.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

Ийиги чылдың баштайгы кварталында Каа-Хем районда 1 миллион 200 муң рубль ажыг түңнүг чаа объектилерни тудуп, ажыглалга киирген.

Ажыл-агыйлар аразында көжүп чоруур механизастаттынган колонка болгаш септелге-тудуг участогу бирги кварталда объектилерни ажыглалга киирер талазы-биле планын чедиишкинниг күүсеткилээн.

Септелге-тудуг участогу ийи-ийи квартиралыг 2 чуртталга бажыңын Сарыг-Септе тудуп, дужааган.

Көжүп чоруур мехколоннаның бригадалары «Буруңгаар» совхозта 140 орунныг уруглар садын, ийи-ийи квартиралыг үш чуртталга бажыңын «Совет Тыва», «Бүрен» совхозтарда ажыглалга киирген.

Ажыл-агыйжы арга-биле «Совет Тыва» совхоз бир чуртталга бажыңын база төрүүр 50 баш хаван кирер кажааны тудуп алган.

Бистиң корр.

Шынар — ажылдың көрүнчүү

ИДИК БАКТА—ЭЖИК ЫРАК

Кызылдың алгы заводунуң продукциязының шынарын тос чыл дургузунда хынап келдим. Республиканың бо хоочун бүдүрүлгези мурнакчыларның одуруундан шагда үнген. Кидис идиктиң шынарынга хомудалдар көвүдеп турар. Дөрт директор солушкан-даа болза, экижиишкин эвээш. Кол бергедээшкин кидис идик кылыр цехте таваржып турар.

Ол чүге ындыг болганыл? База-ла чаа эвес дериг-херекселдерлиг тапочка болгаш броди кылып турар цехте байдал бир аңгы. Бо ийи цехтиң продукциязының шынары ажылга хамаарылгада деп болур. Кайда шынар дээш сагыш аарып, арга-курлавырларны дилеп турарыл, ында түңнел көстүп турар. Цехтиң мастери коммунист Т. И. Селинаның коллективтиң күжүн мооңнеп билирин, харысалгалыын демдеглээри артык эвес.

Өске цехтиң бүдүргени кидис идиктер «Ростекстильторг» болгаш Тываның материал-хандырылга баазаларында тырлы берген кылдып турар. Оларның 88 хуузу бракталттынган. Тускай хепте брак идик чорудуп болур деп заводтуң удуртукчуларының санап турары шын эвес. Муң оранчок ажыг эжеш идикти баазадан дедир эгиткен. Улдуңнуң иштики дүвү дески эвес, хончулары кылын-чугалыг, стандарттарга дүүшпес болган. Эр, херээжен улуска идик чаңгыс аай хевирлиг апарган.

Контролёрлар шынар чок продукцияны хүлээп албас ужурлуг, хоойлуну хажытпас ужурлуг турганнар. Баазаларның ажылдакчыларының идиктиң шынарын база хынавайн ап турары илерээн. Олар ону артык ажыл кылдыр санап турар. Тускай хепти алыр малчыннар негелде кылзын дээр сагыштыг болду.

Ниитизи-биле сагылга-чурум байдалы үениң негелдезинге шуут дүүшпес. Арагалаар, прогулдаар чорук амдаа узуткаттынмаан. Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылбайн турар. Размер аайы-биле хептекчилерни кылыры чугула. Технологтуг чурумну контрольга албайн турар. Кидистиң дыгыйын цех начальниги чүгле карак-биле хемчээп турар болган. Хөвенни деңзилевейн салып турар. Дүктү канчаар хүлээп ап турарын кым-даа херекке албайн турары канчап-даа таарышпас.

Шынар талазы-биле хыналданың түңнели-биле цех хуралын эрттирген. Директор-биле менден өске ажылчыннардан кым-даа чүве чугаалавады. Машиналар, дериг-херекселдер туруушкунуң, дүктүң шынарын заводтуң лабораториязының ажылында четпестерни олар ыттаашпаан. Шынар айтырыы хөй-нийти организацияларының, улусчу контроль бөлүүнүң кичээнгейинден үнген.

Бо чылын заводту стандартка дүүшпес продукция бүдүргени дээш тускай контрольга тургускан. Чүгле технологтуг чурумну шыңгыы сагып тургаш, ажылдаар черлер аттестациязын чорудупкаш, ынчан үре-түңнелдиг ажылдап болур дээрзи билдингир. Бир-ле дугаарында заводтуң марказы дээш ажылчын арын-нүүрнү оттуулары, коллективтиң харысалгазын бедидери негеттинип турар.

Л. ШАГАРОВА,
Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының улуг инженери.

Эде тургустунуушкун

«ШЫННЫҢ» көрүнчүүнде:

«ЭЭРБЕК» СОВХОЗТУҢ ӨГ-БҮЛЕ КЕРЭЭЛИГ ХОЙЖУЛАРЫ

> «БОТТАРЫНЫҢ ХЕРЭЭНИҢ ЁЗУЛУГ МАСТЕРЛЕРИНГЕ, ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ ЧААРТЫКЧЫЛАРЫНГА, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫНГА АЛДАР!»
>
> (1987 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Эде тургустунуушкунуң күш-ажылчы коллективтерде кайы хире ханылап, калбарып турарын хойжу Алексей Сарыглар солуннардан, сеткүүлдерден улуг сонуургал-биле билип ап турар. Чаа чүүлдерни ол анаа-ла билип алыксавайн турар. Ажыл-ижинге ажыглаар, херeглээр сорулга-биле оларны номчуп ап турар.

«Ээрбек» совхозтуң хойжуларының аразындан ол өг-бүле керээзи-биле ажылдаар аргаже шилчээш, бо хүннерде төрүүр чүс хойдан-на чүс хураганны камгалап алган.

ЧУРУКТА: А. Сарыглар (оң талазында).

В. ЧАМЗЫННЫҢ фотозу.

ЭРГИ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААРЫНДАН ХӨӨН КАЛГАНЫ

ПАРТБЮРО СЕКРЕТАРЫ У. Д. Байкара-биле «Ээрбек» совхозтуң конторазынга ужуражы бердивис. Ума Доспай-оолович бо ажыл-агыйның тургустунарының бүдүүзүнде Туранга, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазынга ажылдап турган. Чаа тургустунган кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге тускай эртемниг, мал ажылынга, ону организастап чорударынга дуржулгалыг кадрлар дарый херeглеттинип берген. Ынчангаш бо совхозче кодээ ажыл-агый талазы-биле тускай эртемниг бир кезек ажылдакчыларны чоруткан. Оларның бирээзи У. Д. Байкара.

Мурнунда чылдарда ол маңаа ажылдап чораан. «Кызыл тараачын» совхозтуң салбыры турган черге аңгы-аңгы албан-хүлээлгелерге ажылдап, салбырның бодун удуртуп-даа турган. Ынчангаш бо черниң кижилерин-даа, ажыл-ижин-даа эки билир. Катап чедип кээрге, совхозтуң коммунистери ону отчёт-соңгулдалыг хуралга, партбюро кежигүнүнге соңгуп алган. Оон бээр партбюрону секретарьлап турар.

— Кижи факторун идепкейжидеринче партия эге организациязының, коммунистерниң күжүн угландырып келдивис — деп, ол биске чугаалап орду.

Салбыр турган черниң байдалы билдингир болгай. Эвээш эвес продукцияны бүдүрүп турар-даа болза, ол чер совхозтуң төп салбырындан чыдып калыр. Шыпшың, озалааш черде чурттакчыларның социал, культура амыдыралы чаңгыс черге тапталып турар. Школа, культура, спорт, эмнелге болгаш уруглар албан черлериниң бажыңнары таарымча чок байдалда турар. Кайыже-даа кээрге, чаартыр, эде кылыр участоктар кижилерниң холун манап чыдар.

Кол-ла дааныр күш кижи фактору болуп турары шын. Партбюронуң, ооң секретарының амыдыралдың бо талазын чугулалааны ажыктыг болган. Бир дугаарында коммунистерден эгелээн. Үш чыл мурнунда партия эге организациязынга үжен беш СЭКП кежигүнү турган болза, ам учётта 52 коммунист бактаап турар.

ХОЙ АЖЫЛЫНДА коммунистер саны талазы-биле өскен. Төлептиг аныяктарны кежигүнге хүлээп алганы-биле партия эге организациязының хүрээлеңи чалыткаан. Чаа арга-биле ажылдаарынга, өг-бүле керээзинче шилчииринге оларның белеткели эң быжырымчалыг болган. Чаа школа дооскан, ортумак школадан шиңгээдип алган билиглерин уттундурбаан оолдар, кыстар хоочуннардан шалыпкын, дүрген ёзу-биле ажыл-ижин санап, түңнеп турар.

Өг-бүле керээзи чаа арга болганда, чигзиниишкиннер, частырыглар таваржып турар. Ол четпестер совхозтуң удуртукчуларында болгаш тускай эртемниглеринде-даа, хойжу бригадаларының кежигүннеринде-даа бар. Партия, профэвилел болгаш ажыл-агый активиниң кижи бүрүзүнге чедир чаа арга-биле ажылдаарын көргүзүп шыдавайн турарының барымдаалары илерегилээн.

Чижээ, СЭКП кежигүнү Кара-оол Чамзын «кажаам багай» дээш өг-бүле керээзинче бо чылын шилчивейн барган. Ол фактыны партбюро кичээнгейлиг-биле өөренип көрген. Бодап-даа көөрге, К. Чамзын бодунуң партийжи ат-алдарының, үлегер-чижээниң ёзузу-биле чаа чүүлдү деткиир, мурнуку одуругже үнер хүлээлгелиг. Партия хуралынга, СЭКП райкомунуң бюрозунга ол хойжунуң бөгүнде туружун чиктигзинип, айтырыглар-даа салып тургулаан.

Ынчалза-даа бо таварылгада кижини албадаар, аңаа партийжи хемчег онаар байдал турбас ужурлуг. Чаа арганы чедир билбейн барганы амгы удаада чүгле шүгүмчүлел, тайылбыр-биле кызыгаарлаттынган. Кара-оол Чамзынны үениң негелдезин билбейн баргы дег бүдүүлүк, чылып калган хойжуларга санаар арга черле чок. Чүге дээрге ол совхозтуң багай эвес көргүзүглерлиг хойжуларының бирээзи. Ол эрткен чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 104 хураганны камгалап өстүрген. Бо чылгы байдалы база чүгээр, малдың чаш төлүн камгалап өстүрериниң социалистиг хүлээлгезин күүседип турар. Мурнукузундан эвээш-даа болза, төрүүр чүс хойга онаалтыр сезен сес хураганны доруктуруп апкан.

«Кажаам багай» деп турары шын. Чүгле чаңгыс Кара-оол Чамзынның кодан хоюнуң кажаазы багай эвес. Бо талазы-биле байдал «Ээрбек» совхозта нарын. Чүгле ийи чаңгыс кыштагларны санаваска, хой-даа, хураган-даа турар черлер зоотехниктиг негелделерге дүүшпейн турар. Ооң кол чылдагааны болза, шаанда Ээрбек салбырының кыштагларынче кичээнгей салбайн турганы. Ам ол чорукту үндезини-биле эдерииниң дугайын партбюро секретары биске чугаалады.

БИР ХОЙЖУ-БИЛЕ болган элчок таварылга, күш-ажылчы чөрүлдээ өг-бүле керээзинге шаптык чедирбейн барган. Мал чемнериниң чарыгдалдарының учётунда, малды ажаап-чемгерериниң, азырап тургузарының технологиязында, чамдык өске-даа айтырыгларны шиитпирлеп турарында четпестер бар-даа болза, өг-бүле керээзи-биле ажылдаар күзелин илередип турарлар хөй. Бөгүнде 21 кодан өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар.

— Нииты коданның бисте саны 45. Хойжуларның барык чартыы өг-бүле керээзинче кирген. Кириксеп турарларның билдириишкиннери-биле таныжарга мындыг хөөн тодаргайы-биле илерээр турар: улустуң эрги ёзу-биле ажылдаар хөөнү калган — деп, Ума Доспай-оолович биске чугаалады.

КЫШТАГЛАРГА ҮРГҮЛЧҮ БААР КИЖИ

ӨГ-БҮЛЕ керээзи-биле ажылче хойжуларны шилчидип турар үеде болганчок-ла таваржып келир бергелерге ол доктаап орду. Күш-ажылды организастарын болгаш эргелеп башкарарын эргижиреп калган аргалар-биле чорудары өг-бүле керээзинге шаптыктап турар. Керээ-биле ажылдаарының экономиктиг бараларын шиңгээдип алыры — чүгле бухгалтерия, экономика албан черлериниң эвес, совхозтуң бүгү удуртукчуларының, специалистерниң дорт херээ. Специалистер-технологтар чүгле сурган айтыр хүлээлгелиг эвес, олар боттары бүдүрүлге чорудулгаларының организакчылары. Өг-бүле керээзиниң чүгле чорупп турарын харылавас, ажылдың эчис түңнели дээш олар харысалгалыглар.

Керээ-биле ажылды кабинеттен чорудары шуут болдунмас. Конторага орарга хойжу кыштагларда байдал көзүлбес. Чижээ, хойжуларның өөредилгезин ап көрээлиңер. Бригада кежигүннерин бир кызыл-булуңга чыып алгаш өөредирге, ооң ажыы эвээш болган. Ниитизи-биле алырга, тема тодаргай, билдингир ышкаш. Чогум херек кырында — муңгаш арыг. Кажан хойжунуң кыштаанга чеде бергеш, мал чеминиң чарыгдалдарын санап, ооң рационун тургузарга, эң ажыктыг, кандыг-даа малчынга билдингир болур турар. Малчыннар-биле тус-тус өөредилгеге чартык ай хире үени совхозтуң специалистери үндүрген. Ол өөредилгени бригада кежигүннери эң ажыктыг эрттиргевис деп санап турар.

Хойжуларга эң хөй чедип турар тускай эртемниглерниң бирээзи Л. М. Оюн. Ооң албан-хүлээлгези болза, өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар хойжуларның тускай бухгалтери. Ол хонгаш-ла кодан бүрүзүнге албан барып чедер. Мал чеминге, агар септелгеге, суг сөөртүлгезинге, медикаментилерге база өске-даа чарыгдалдарга үнген шүүделди кыштагга бухгалтер чеде бергеш, хойжу-биле кады санап турар.

— Өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар бир коданга кижи чартык хүн эрттирер. Чарыгдалдарны хүн айы-биле канчаар демдеглеп ап турарын санап көөр. Чек дептерин долдурар. Бүгү саналгаларны чорудуп турар үеде бухгалтер чүгле боду санаар, боду кылыр эвес. Малчын-биле ийилээ деңге кылыр, деңге санаар, сөөлүнде шүүштүрер. Маргылдаалыг айтырыглар үнүп кээр болза, ол-ла дораан ылавылаар, шиитпирлээр. Саналганы чүгле бухгалтер эвес, ону хойжу кижи база көнчүг эки билген турар ужурлуг. Ынчангаш бригада кежигүнү кижи бүрүзүн санап билиринге өөредир, чаңчыктырары — бистиң хүлээлгевис — деп, Л. М. Оюн биске чугаалап чорду.

Людмила Михайловна-биле кады керээ-биле ажылдап турар чамдык хойжуларга барып четтивис. Оларның бирээзи Сундуй-оол Чамзын.

Ооң коданынга чеде бээривиске, улуг хойжу бир черже чорук кыла берген болган. Ынчалза-даа хойжунуң дузалакчызы Байырбан Чамзын бухгалтерниң-даа, бистиң-даа салган айтырыгларывыска саат чокка харыылады.

— Малды ажаап өстүреринге чарыгдаар акша-хөреңгивис 18 муң ажыг рубль. Чарыгдалдарны демдеглеп ап турар документилеривис бо ийин — дээш, бир кыдыраашты, чек дептержигежин сонуургатты.

ДОРААН-НА МАЛЧЫННЫҢ кыдыраажын ажа бердивис. Ооң бирги арнында мал чемнериниң хевир аайы-биле центнерде өртээн бижип каан болган. Центнер сула — 26 рубль 23 көпеек, центнер сиген — 10 рубль 77 көпеек, центнер саваң — 4 рубль 33 көпеек. Бир тонна-километр автотранспорт ачы-дуза чедирилгезиниң хөлезини 0,12 көпеек.

Ийиги арында бухгалтер Л. М. Оюннуң бижип каан хол үжүү. Чарыгдалдарны санап тыварының бодуун аргаларының хевирлерин, майык кылдыр ажыглаар чижек бодалгаларны ында көскү болгаш тода кылдыр бижигилээн.

Хойжу С. Чамзынның холунуң үжүү улуг, үжүктерни борбак-борбак кылдыр бижиир кижи болду. Эрткен үш айларда 7265 рубльдиң чарыгдалын ол үндүрген болган. Чарыгдаар ужурлуг акша-хөреңгизи ам-даа хөй, 11146 рубль арткан. Оон алгаш көөрге, эвээш эвес камналгалыг болуп турар. Керээ ёзугаар алырга, чарыгдалдан арткан камналганың 40 хуузу өг-бүле керээлиг хойжу коданның ээлеринге баар.

— Мал чемин сөөртүп алырынга үнер акша-хөреңгини хойну чарыгдаар деп планнап алган бис — деп, Б. Чамзын чугаалап турду. — Чүге дээрге эки чемгерилге дээрге хөй продукцияны алыры.

Кажаада дүжүрген сигенниң ам-даа хөй артканын көрдүвүс. Аңаа немей сөөртүр. Чүге дээрге хойнуң сүдү, хураганнары эрте төрүттүнген, кызырлып турар. Ынчангаш хойжулар малдың чаш төлүн янзы-бүрү мал чеми-биле тургузур азырап турар. Бо кыштагның хойжулары төрүүр чүс хойга онаалтыр 90 хураганны камгалап алган. Мында төрүүр хойларның хар-назынынга, нииты хире-шаанга хамаарыштыр алырга, ол көргүзүг чүгээр болуп турар.

Коданнарда төрүүр хойларның продуктулуу дөмей эвес болбайн аан. Керээ чарып турар үеде ону чугулалап барымдаалаан. База ол ышкаш хойжуларның арга-дуржулгазы, билиг-мергежили аңгы-аңгы болгай. Сундуй-оол Чамзынның ылгалып турар талазы болза, хой кажаазының агар септелгезин колдуунда бодунуң күжү-биле чорудуп турар. Ол бир кезек үеде мурнуку чылдарда тудугжулап чораан. Холушкак мергежилди билир чорук керээ-биле ажылдап турарларга ажыктыг болуп турарының бир херечизи бо. Мал ажылының технологиязын, малдың чаш төлүн аарыглардан камгалап алырының зооветеринарлыг билиг-мергежилин улам хаплыр өөренип алыр болза, бөгүнгүзүнден бедик деңнелди ол чедип ап болур.

Кыштагның одар-белчири төрүүр хойга таарымчалыг, мал үндүрүп кадарар мээстер, ооргалар элээн делгем болуп турар. Эде кылыр чүүл болза, хойжунуң кажаазы эрги, төрүүр малга шоолуг-ла эптиг эвес. Бөгүн-даарта кыштагның тудуун дораан эдиптер арга кайын турар, өске хойжуларның байдалы база Сундуй-оол Чамзынныы-биле дөмей болганда, бир кезек үеде манаар, боттуң бар аргазы-биле хойну кыштагладыр апаар.

ТҮР БЕРГЕДЭЭШКИНГЕ ТАВАРЖЫ БЕРГЕНИ

ӨГ-БҮЛЕ керээзи-биле ажылдап турарлардан багай эвес күш-ажылчы көргүзүглерни Алексей Сарыглар чедип ап турар. Төрүүр хой кадарып ажылдап келген стажы 18 чыл ашкан. Төрүүр чүс хойга онаалтыр мурнакчы хойжу бөгүнде чүс хураганны камгалап өстүрген. Ол дээрге совхозта эң эки көргүзүглерниң бирээзи.

— Өг-бүле керээзи-биле ажылдаарга, хойжу кижиге дыка ажыктыг хире-дир. Бо арга малчын кижиниң эрхе харысалгалыг болурунга, санап, камнап өөрениринге шуут кижизидип турар — деп, Алексей Кара-Салович биске чугаалап турду. — Мооң мурнунда чылдарда Ээрбектиң малчыннары эккеп дүжүрген мал чеминиң, сугнуң кайы хирезин хемчээп көрбейн турган. Доктаадып алыр саны эвээш болгай: ынча хураган өстүрген, ынча центнер дүк кырган. Ол-ла.

Ол дугайын чугаалап, бөгүнгү чарыгдалдарын биске сонуургатты. Чыл дургузунда мал чеминге 7840, септелгеге 757, суг сөөртүлгезинге 1945, автотранспорт хөлезинге 459, медикаментилерге 270 рубльди бо хойжу чарыгдаар планныг.

Эрткен үш айларда мал чеминге ол 2409 рубльди чарыгдаан. Бо көргүзүг, камналгалыг-даа болза, таарымча чок. Чемге чарыгдалды черле кызырбас болза эки. Мал чемин сөөртүп албаанындан, олче кичээнгей салбайн барганындан чаш малга каап бээр сигени үстүп турар. Чаш малды улуг хой ышкаш одарже үндүрүп кадарар арга бар эвес. Хаткавыскы база бар. Саргы бо чылын Ээрбектиң хойжу бригадаларының девискээринде мурнуку чылдарда турганындан каш катап хөй болуп турар. Кадатче үндүрүптер болза, хураган саргыга чиртиркеш туруп бээр.

Сиген дужургуп алырын хойжу тап-билээлепкеш, бөгүнде түр бергедээшкинге таваржы бергенин көрдүвүс. Кес кырында кээп, бригадирге чугаалап, совхоз төвүнче сос чедиртип турар. Бодунуң частырышкын хойжу билип турар. Улуг дуржулгалыг-даа хойжулар, серемчилел чокта, бергедээшкинге таваржы берип болурунуң бир чижээ бо.

СУНДУЙ-ООЛ ЧАМЗЫН, Алексей Сарыглар дээн чижектиг хоочун хойжуларның соо-биле чорупп орар аныяктар совхозта эвээш эвес. Чижээ, аныяк коммунист, кодээ Совет депутады Елизавета Седип-оолдуң өг-бүлези керээ-биле ажылдап турар.

— Хой ажылында үш чыл чеде бердивис. Төрүүр чүс хойга онаалтыр бо чылын 98 хураганны камгалап алдывыс — деп, ол биске чугаалады.

Күш-ажылчы стажы, хойжулаан үези эвээш-даа болза, бо хойжунуң багай эвес көргүзүглерлиг болуп турары таварылга эвес. Чүге дээрге ол хойжу династияның төлээзи. Өөнүң эр ээзи Александрның ийи акызы, бир дуңмазы оол — хойжулар. Ада-иези база малчын уктуг. Олар боттарынга дузалажып, бир демниг ажылдап чоруур.

Совхозта хойжу коданнарның элээн кезии өг-бүле керээзинче кирген, бо чаа арганың уг-шии ажыл-агыйда билдине берген-даа болза, чаарты кылыр, эде тургузар ажылдар барык чүм хевээр. Ол дугайын партбюро секретары У. Д. Байкара, совхозтуң директору А. В. Монгуш, кол экономизи В. О. Кара-Донгак, кол зоотехниги В. К. Байкара, өске-даа удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери билип турар.

— Өг-бүле керээзи-биле ажылдаарының аргазын, ооң экономиктиг санаалгазын, хойжу кодан бүрүзүнге белеткээр ажылын организастап чорудуп кол киживис Василий Өлчеевич Кара-Донгак болдур ийин. Ол мооң мурнунда совхозтуң кол зоотехниги турган. Үргүлчү хойжу бригадалар, малчыннар эргип кээнир кылдыр бодунуң ажылын тургузуп алган кижи боорга, ажыл-агыйның кол экономизи албан-хүлээлгени быжыглаан бис.

В. О. Кара-Донгак-биле конторага каш-даа четкеш, ужуражып четтикпейн барган бис. Кабинетке олурбайн баар кижи болган. «Ооң кабинеди — хойжу аалдар-дыр ийин» деп бир кижиниң баштактанганын база дыңнадывыс. Ооң-биле бо удаада чүгле телефон-биле харылзажыр аргалыг болдувус.

— Чаа арга-биле ажылдаарын хойжулар сонуургап турар.

ЧИЖЕГЛЕЙ АЛЫРГА, ажылдап турар бүгү өг-бүле керээзи-биле коданнарда үндүрүп турар чарыгдалдарның камналгазы өскелерниң-биле деңнээрге, он хуу хөй болуп турар. Дорт чарыгдалдарның нииты тодаргай түңнели чыл төнчүзүнде тодараттынар. Өске орук бар эвес, хойжуларның шуптузу өг-бүле керээзи-биле ажылдаарынче шилчиир. Ооң ажыктыын көрүп тур бис деп, телефон-биле ол чугаалады. — Ынчалза-даа мал бажын, ылаңгыя малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле байдал ам-даа сагышка четпес. Төрүүр чүс башка онаалтыр чүс хураганны камгалап ап турар апаар болза, ынчан чедиишкин бар, чаа арга быжыглаттынган деп түңнеп болур. Амдызында ындыг эвес.

Кол экономистиң ол түңнелин бадыткап турар сан-чурагайны маңаа киирип көрээлиңер. Төрүүр чүс хойга онаалтыр чүгле 84 хураганны ээрбекчилер бөгүнге чедир камгалап өстүрген. Ниитизи-биле алырга, 766 шээр мал өлген. Медикаментилерни хойжу кыштагларда чедирип турар. Кышкы үеде хөй мал чемин чарыгдалга үндүрген-даа болза, ам-даа 229 тонна бедүүн мал чемнери, 50 тонна концентрат арткан. Мал бажын камгалап алырының өске-даа курлавырлары бар. Олар чедир ажыглаттынмайн турар.

ЗООТЕХНИКТИҢ САНАЛ-ОНАЛЫ, ХӨДЕЛИИШКИННЕРИ

ТААРЫМЧА ЧОК байдалдардан үнүп алырының оруктарын, курлавырларын дилеп турарларның бирээзи совхозтуң кол зоотехниги В. К. Байкара. Бо аныяк специалист Иркутскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң доозукчузу.

— Мал ажылының технологиязын чаарты кылбас болза, малдың продуктулуун экижидери барык болдунмас. Бир дугаарында кыштагларда кажааларның байдалын көрүп көрээлиңер. Мооң мурнунда маңаа салбыр турганын билир бис, ынчан чаа кажаалар тударының, эргилерин чаарты кылырының дугайында кандыг-даа айтырыглар турбаан. Ам ону эде көрүп тур бис — деп, Владимир Кунгуртаевич чугаалап орду.

Эрткен чылын зооветеринарлыг негелделерге дүгжүп турар үш кажааны ажыглалга кииргең. Бо чылдың дургузунда үш кыштагның кажаазын эде чаартыр, эрги турган черлериниң ийи чүс метр өскээр көжүрер. Бир чаа кажааны туткаш, ажыглалга киирер. Мал ажылын үндезини-биле экижидеринге салдар чедирип турар ажылдарны дүргедедирин ажыл-агыйның удуртукчулары чугулалап турар. Бо дээрге хойжуларның негелдези болгай. Ону керээниң чугула бир кезээ деп санап турар. Ынчангаш совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери сөзүнге ээ болуп, боттарының талазындан херек болуп турар ажыл-чорудулганы уламчылаар.

КЫШТАГЛАРЫНДА кажааларны эде кылдыртып алган хойжуларның көргүзүглери мурнунда турганындан элээн чүгээртеп орар. Чижээ, чаа туткан үш кажааларда хойларын тургузуп турар малчыннарның бо чылгы ажылын көөрге мындыг. Улуг шээр малдың баш саны хоравайн турар. Хойнуң дүгү база эки. Малдың чаш төлүн камгалап ап турары чүгээр. Эки кажааларда хой кадарып турар Маадыр-оол Ооржак төрүүр чүс башка онаалтыр чүс хураганны камгалап алган. Чаа, эде кылган кажааларлыг Сергей Ооржактың, Туран-оол Хомушкунуң кыштагларында малдың чаш төлүнүң бажы онча-менди болуп турар.

Бир чугула айтырыг болза, чамдык хойжулар боттарының хүлээлгезин күүседир дээш тывынгыр, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдавайн, эрги хевээр чорупп турары хомуданыг. Хойну чайгы үеде одарын солуп, эки семиртир кадарбаанындан күш кирип четтикпейн турар. Күш-деңгели кошкак хойнуң төлү доругуучал эвес, дүгү база чегей. Ылаңгыя бир дугаар төрүүр дүнгүш хойларның кыштаглаашкынга, оолдаашкынга белен эвес болуп турары чажыт эвес. Аныяк хойларның сүдү эвээш, чаш төлүн хозар болуп турары, хураганнарының өлүп турарының чылдагааны ол. Малды кыштаглаашкынга эки белеткевейн, «дүнгүш хойнуң хураганнары черле өлүүчел» деп, чылдагаан кагары чөптүг эвес болгу дег. Бир дугаар төрүп турар малдың хураганын ажаап алыры, улуг хойларга деңнээрге, черле нарын болбайн аан, ынчалза-даа мал бажын хоратпайн барып болурунуң аргалары кайда-даа бар.

Ол аргаларны чедир ажыглавайн, төрүүр дүнгүш хойларлыг хойжулар Хирлиг-оол Өтсер, Успар-оол Ооржак, Лена Монгуш олар төрүүр чүс хойдан-на ортумаа-биле алырга алдан четпес хураганны камгалап алган. Чеди, сес, тос, он айларның дургузунда дүнгүжүн төрүүр хойларны малчыннар эки семиртир кадарыпкан болза, байдал бөгүнден элээн дээре турарын кол зоотехник биске чугаалады. Малдың чаш төлүн чедир камгалап албас чорукта буруу чүгле малчыннарда база эвес. Мал эмчилери, зоотехниктер, мал ажылының ортумак звенозунда ажылдап турар өске-даа ажылдакчылар чугула бо ажылга кошкак кичээнгей салып турар.

Совхозтуң кол зоотехнигиниң чугаалап турары-биле алырга, шээр малдың уксаазын экижидери — хүнүң эң чугула айтырыгларының бирээзи. Районда чамдык ажыл-агыйларның дуржулгазын мал ажылдакчылары өөренип турар. Чижээ, «Өөк» совхоз төрүүр хоюн Даг-Алтай областа продуктулуу-биле элээн сураглыг берген даг коррители уксаа-биле хайнакташтырып турар. Чиңге нарын дүктүг коррители уксааның кошкарының дүгүнүң ортумак деңнээ тос килограмм. Бо уксаа-биле хайнакташтырган хураганнар кышкы үеде элээн шыдамык болуп турарын практика көргүзүп турар. Чижээ, «Өөк» совхоз төрүүр чүс хойга онаалтыр сезен ийи хураганны камгалап алган.

ОЛ ҮЛЕГЕРНИ эдерип, «Ээрбек» совхоз төрүүр он үш коданнарның ук уксааның кошкарларының үрези-биле тарып боозадыр деп турар. Малдың уксаазын экижидип, азыралынче кичээнгей салып тургаш, өг-бүле керээлери-биле ажылдап турар хойжуларның көргүзүглерин бедидер сорулганы ажыл-агыйның тускай эртемниглери салып турар.

Малдың чаш төлүнүң бажын камгалап алырының талазы-биле кыштагларда байдал билдине берген. Ам кол чүүл болза, хураганнарны үзүлдеге чедир эки семиртири, оларның деңзизин немештир өстүрери. Эки чемгерип тургаш, карак кызып ажылдаары арткан. Ам бир чугула көргүзүг — хойнуң дүгүн кыргып алыры. Бо ажылдың байдалы «Ээрбек» совхозта элээн таарымча чок болуп турар. Кайы-даа кыштагның малчыннарынга чеде бээривиске, хойларны саргы тудуп чий берген. Тук-биле чаштырарга-даа түңнел чок болуп турар.

Саргыларның ызырып чииринге мал шыдашпайн кажаа хоралааларга, ыяш-дашка өгенип турар. Ынчангаш чамдык хойларның дүктери дүжүп эгелээн. Саргыга удур кандыг хемчеглер алза экил деп каш-даа малчындан айтырдывыс. Аңаа олар харыыны берип шыдавайн турдулар. Совхоз керээ ёзугаар саргыга удур эмнээшкиннерни, өске-даа хемчеглерни чорудар ужурлуг. Ол айтырыгны зоотехниктерге база салып турдувус.

Кол зоотехниктиң биске харыылааны болза, тукту чаштырдывыс. Бо хоран дүк арызынче, эътче ханылай берген саргыларны өлүрүп шыдавайн турар. Бо хүннерде суурда эмнелге-санитар пунктузун ажылдадып эгеледивис. Аңаа ажылдаар бир бригаданы организастап тургускан. Хөмүр-дашты, одаар ыяшты эккеп дүжүрген. Кочегар ажылын эгелей берген. Херек эмнерни четчелеп алдывыс. Кералин орнунга неасетолду ажыглаар бис. Хойларны чуулдаже киирбес болза, саргыдан шээр малды камгалаар арга барык чок. Чуулдаже бир дугаарында эрткен чылгы хураганнарны киирер. Хойжу коданнарны чуулдаже киирериниң графигин тургусканын кол зоотехник В. К. Байкара тайылбырлады.

Ол база өске-даа аргаларны ажыглап, хой дүгүн камгалаарының бүгү хемчеглерин совхоз алыр деп турар.

СОВХОЗ ТӨВҮ-БИЛЕ малчын кыштагларының аразы херин, чамдык хойжуларга чедир орук хемчээли үжен километр ажып турар. Удуртукчуларның, тускай эртемниглерниң ажыглалында автомашиналарның чамдызы үрелип турар. Аътты мунары, тергелээри, шанактаары уттундуруп турар. Ол чоруктар орук аргыжылгазынга саадалданы таварыптыра берген. Суг сөөртүп турар автомашиналарга ушкажырга, чорук-херекти эчизинге чедир бүдүрүп алыр арга чок. Бо машина четкен черинге үр болур эвес, доскааларга суг куттунарга, дараазындаазынче далажыптар. Ооң манап алыр шак-үези эвээш.

Зоотехник-даа, мал эмчизи-даа хойжу сугга келгеш, шактан эвээш эвес үениң дургузунда ажылдаар. Ол дээрге далаш эвес, ылавылалдыг, быжырымчалыг база ажыктыг күш-ажыл болдур ийин. Тускай эртемниг кижиниң хойжуларга кээри дээрге чугула болуушкун. Аңаа ат чалаар эвес, практиктиг дуза чедирер, арга-сүме кадар болгай.

Керээ-биле ажыл моон соңгаар улам хөгжүүр, бодунуң солун талаларын херек кырында көргүзер. Чижээ, мындыг айтырыгларның туруп келири магат чок. Хойжулар биле тускай эртемниглерниң ажыл төлевириниң бот-боттарындан хамааржыр талаларын чугулалаар үе келген. Хойжунуң турлаанга мал эмчизи, азы зоотехник чедип келген дижик. Ынчан ооң кылган ажылын малчын үнелеп көөр. Бир эвес тускай эртемниглиң берген арга-сүмези, рекомендациялары кандыг-даа ажык чок болур болза, ооң ажыл төлевириниң табелинге хойжулар ат салып бербейн барып болгай, ажылының түңнели көзүлбес болза, куруг черге төлевириниң ажыы чок болгу дег. Моон соңгаар ол бүгүнү тускай эртемниглер билгеш, бригадаже, хойжу турлагже тодаргай ажылдап кылган программалыг үнүп, ажыл-чорудулгазының боттуг чоруу дээш чүткүдер апаар. Үени хилис эрттирери шуут чидер. Хойжулар биле специалистерниң харылзаазы тудуш болу бээр. Ынчангаш автотранспорт айтырыы тускай эртемниг кижи бүрүзүнге шиитпирлеттинген турар ужурлуг. Амдызында бо талазы-биле байдал «Ээрбек» совхозта чогумчалыг эвес. Ооң бир чижээ болза, ажыл-агыйда өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар хойжуларның бухгалтери Л. М. Оюн чадаг. Ол кижиде быжыглаан автотранспорт-даа, аът-хөл-даа чок. Ооң албан-хүлээлгезинде көрдүнгени болза, бир ай санында-ла хойжу кодан бүрүзүнге үш катап четкен турар.

МАЛ ЧЕМИНИҢ чедирилгезиниң, чарыгдалының контролюн тургузарда карак-биле чижеглээр ужурга өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар хойжулар таваржып турар. Совхозта сиген деңзилээр шөл амдызында чок. Деңзилээр черни тараа шаңын тудуп кылгаш, аңаа тургузарын ажыл-агый планнап турар. Ол ажылды дүргедедири чугула.

Кол зоотехниктиң чугаалап турары-биле алырга, сиген шөлүнге хемчээп тургускан сарааттарны кыштагларже чүмү-биле сөөртүп чедирерин практикалаар. Чүге дээрге ооң кайы хирези билдингир болгай. Кыштагларже уурук-суруктап чем чедиргениниң ажыы чок. Сигенни, өске-даа мал чемнерин баш удур мөөңү-биле чедиргеш, хойжуга дужаап бээри ажыктыг. Ол ажылдарны системалыг кылдыр тургузуп алыр болза, учётту шын тургузарынга эптиг байдал тургустунар.

ТҮҢНЕЛ ОРНУНГА

Бот-орулга-чарылганың болгаш коллективтиг керээниң ажыктыг — арга-хевирлерин удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглерниң шиңгээдип алырынга күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-херектеринге ханы бодамчалыг организакчы ажылды чорудары, чугула таарымчалыг байдалдарны тургузары, хууда киржилгези негеттинип турар. Чугула ол ажылиштен дашкаар турар удуртукчу-даа, специалист-даа амгы үеде турбазы билдингир. Ажыл-агыйда ажыктыг бот-орулга-чарылга болгаш коллективтиг керээ чок болза, удуртукчу, тускай эртемниг бодунуң ажылдаар чериниде эвези ол болуп турар.

Керээ — бот-орулга-чарылгалыг харылзааларының эң чугула звенозу болгаш керээлиг коллективтерниң ажыктыг ажылының херек болуп турар кол бир негелдези. Ол документини ылавылалдыг тургузары, ооң негелделерин чайгылыш чокка күүседири ажыл-агый органнарының болгаш хөй-нииты организацияларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Нииты орулгадан күш-ажыл төлевириниң фондузун тургузарының принцивиниң системазы чарыгдалга удур боттуг механизм кылдыр бодун көргүскен. Ындыг турбуже материалдыг идиг бериишкининип бо системазы ам-даа оожум шиңгээттинип турар. Ону ажыглалга киирери партия, совет, ажыл-агый органнарының эң чугула херээ.

Арынны «Шынның» корреспондентизи А. Оксур белеткеп кылган.

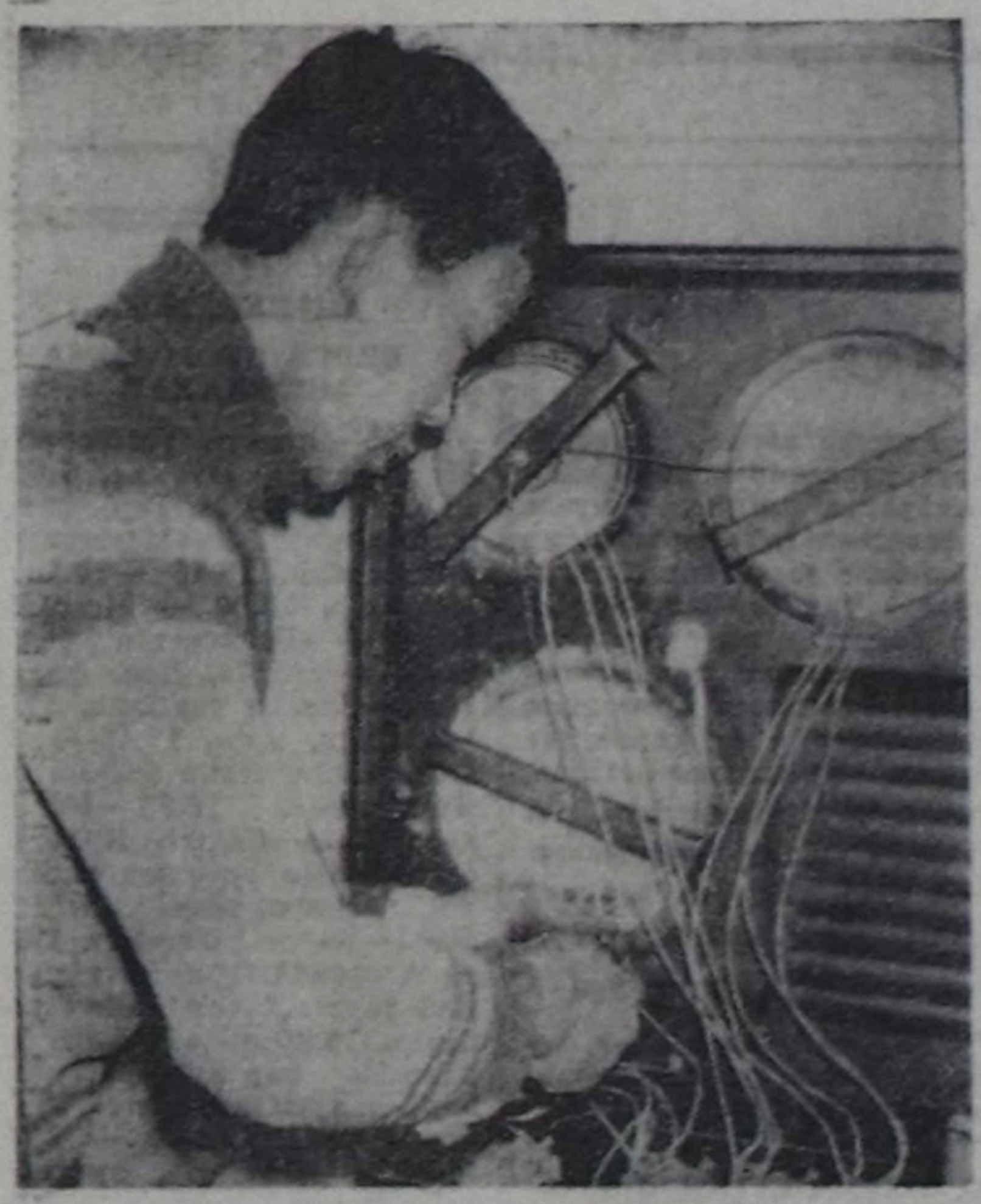

Кызыл хоорайның дыка хөй бажыңнарында электри-биле аъш-чем белеткээр плиталарны тургускан болгаш чурттакчылар электри-биле ажылдаар янзы-бүрү херекселдерни ажыглап турар. Оларга кандыг үрелиишкиннер турбас боор. Электрилиг херекселдер боттары үрелир болза, оларны тускай мастерскаяларга септедир болгай. А бир эвес электрилиг плиталар болгаш электри четкилери үрелип, ажылдавастай бээр таварылгада оларны «Тыва коммунэнергонуң» энергия чарыгдалының килдизи харыылаар, чагыглар ёзугаар септелгени кылыр. Ында бешки разрядтыг электрослесарь Анатолий Ооржак хөй чыл ажылдап келген, мергежилдиглерниң бирээзи. Чагыгларны чогуур хуусаазында күүседир, ажыл чылыспас чоруу-биле ол хүндүткелди чаалап алган.

ЧУРУКТА: «Тыва коммунэнергонуң» Кызылда энергия чарыгдалының килдизиниң слесары А. Ооржак.

М. СУНДУЙНУҢ фотозу.

Тере-Хөл

(Орук демдеглели)

(Уланчызы. Эгези № 100 «Шында»).

М. СОНАМ Каргының хойжулар бригадири: малчыннарның амыдырал байдалы берге, бажыңнарының ханалары ирип турар. Мал кажаалары база. Келир кыжын 1000 хойнуң кирер кажаазы чок. Малчыннарны майгын-биле хандырбайн турар.

Ф.КУРЛЮК, харылзаачы: суурга 150 точкалыг автоматтыг телефон станциязының тудары негеттинип турар. Ретранслятор кошкак. Суурдан беш-ле километр черде СБФ-тиң саанчылары телевизор көрбейн турар.

Санал дээнде Тере-Хөлдүң чону салдыкпастай бээр улус чорду. Сөөлүнде-сөөлүнде мырыңай дам баар. Шаг-үениң орайтааны-биле хурал орай доозулду. Депутаттарга чагыглар хөй бердинген, чүгле күүседири арткан.

Сценага «Тиилелгениң» артистери үнүп келгеннер. Орус, тыва ырлар чаңгыланып, оюн-баштак куттулуп, танцы-сам диңмиреп шаг болду. Ол бүгү дүлгээзинниң М. Чигден баштап турду. «Долуманың хуулгазынындан» үзүндүлерни, А. Тановтуң «Тарлашкынын» таалап көрүп, дыңнадым.

Шагда бистер, аныяк башкылар, бо-ла В. Бавуу-Сүрүң, Х. Дөлээ, А. Аракчаа, М. Сагаандай, А. Аран суглар Тере-Хөлге база ыр-шоорга, оюн-концертке киржип турган бис. Бодум безин шииге ойнап турган мен. Бистиң дүлгээзиннивис база Чыргаландыга чаңгыланып турган чүве. Ол чаңчыл уламчылавышаан-дыр.

4. ШИВЭЭ

Эргиде ажылдап чораан черинге чаңгыс черге кайын олуртунар, эрткен чүүлдерни сактыр, чаа чүүлдерни көөр апаар. Совхоз директору М. Ү. Шывыктың саналы-биле, партком секретары С. Г. Чигжиттиң үделгези-биле Каргыже хапкан бис. Ол аңаа тааланчыг аян-чорук болбааң. Барган, доктааган черлеривиске чон-биле ужуражып, ажыл-ижин сонуургап, санал-оналын, негелде-хомудалдарын дыңнап, оларга делегей байдалының, литература, уран чүүл дугайында лекция, беседаларны кылып чораан бис. Ол-даа эвээш. Практиктиг, тодаргай дузаны малчыннарга база чедирип чордувус. Үнеривисте машинавысты доллур сула, комбикорм, концентрат чүдүрүп алган бис. Оларны малчын коданнарга дүжүрүп берип чордувус. Бистиң чолаачывыс Най-оол Найдың аалдарга солун, сектүүлдер база үлеп чорду. Ону Най-оол Иванович дээр. Тере-Хөлде Ивановичилер-ле эндерик. Кедээ Совет күүскомунуң даргазын база Баранак Иванович дээр.

Тере-Хөлдүң кижи эриклес, эң-не солун көрүжү — буруун шагның шивээзи. Мурнунда көрген-даа кижи, көрбээн-даа кижи аңаа барыкаар, ону катап-катап магадаар. Ылаңгыя эң баштай Тере-Хөлге келген аалчы дектиң мурнай ону айтырар.

— Түгүтү хаккаш, шивээше, Най—деп, партком секретары Сергей Григорьевич Чигжит (ол база мээң өөреникчим чүве) орукту айтып чор.

— Баштай пермехе сула охтаптаал — дээш, Най-оол уламчылады.— Онуун улаптар бис, Хрихоревич.

Сүт-бараан фермазындан үнгеш, Тере-Хөл ортузунда эрги шивээ бузундуларының чанынга доктаадывыс.

Хөл удуп чыдыр. Кырын кылын дош шыпкан. Маңган ак шөл чер-чери-биле чаптып чоруй барган. Шагда ийи-чаңгыс шанак изи чыдар чер болгай. Ам хөл кыры-биле машина оруктары авый-шавый кешкилээн.

Улуг харга бастырган-даа болза, буруңгу шивээниң хевири тодазы кончуг көстүп чытты. Ооң кыры-биле та чеже-чеже чүс чылдар, үрегдекчи дайын-байлаа, хат-шуурган, өл-чаъс, өрт халап ужуп эрткен чүве! Даштыкы херимниң эвирерип калган артынчыларында ыяштар ирип калган, ынчангаш оларның орну хараачыгай үңгүрлери дег көстүр. Хаан ордузунуң болгаш бажыңнарның тавактары арткан. Ында суг дамчыдар хоолайларның, баганаларның, чадаларның бузундулары чыткылаар. Ёзулуг-ла амгы үениң инженер бодал-биле кылган тудуунга дөмей. Тууйбулар шуут даш. Янзы-бүрү хемчээлдиг хоорзалар бузундулары бар. Цемент хоюткаш, бетон-биле куткан ышкаш. Ооң составын эртемденнер тодараткан болза! Чамдык бузундуларда ол шагның тудугжуларының салааларының истери безин таңмаланып калгылаан. Кайгамчык-ла технология ынчан турган-дыр. Тураскаал кылдыр бичии бузунду ап алдым.

Тере-Хөл шивээзиниң дугайында мындыг тоолчургу чугааны шагда-ла дыңнаан мен: эгезинде аңаа хөл турбаан. Шивээ ортузунда ордуга хөй аг-шериглиг Элчиген-Кулак деп хаан чурттап чораан. Улуг кулаандан ыядыр, оозун чажырар турган. Бажының дүгү узай бээрге, оозун бир кижиге кыргыткаш, кочу-соот үндүрбе бербезин дээш, ол албатызының бажын кезип каар турган.

Бир катап кудук суун узарга, оон балык үнүп келген. Ол дугайын хаанга айыткааннар. Элчиген-Кулак олургаш, моон суг-халап үнер деп барган-дыр деп чарлык болгаш, оон доп-дораан көжүп чоруурун ара-албатызынга дүжааган. Хаан чарлыындан эртер эвес, хамык ара-албаты аал-оранын чүдүртүнгеш, мал-маганын чиледир сүргеш, чиге хүн үнер чүкче көжүп чорупкан. Бир бедик даг кырынга доктаагаш, ара-албаты хая көрнүп кээрге, каапкан шивээзин долгандыр хөл чаптыла берген чыткан. Элчиген-Кулак тургаш, ол чаа хөлче холу-биле айыткаш, моолдап «Тер нур» деп-тир. Тывалаарга «ол хөл» дээн. Ол хевээр чаа тывылган хөлдү Тере-Хөл деп адаар апарган.

Элчиген-Кулактың эң баштай доктааган даан Хаан-Тайга деп адаан. Ол ам-даа Кунгуртуг суурдан үпчү боду көстүп турар. Элчиген-Кулак ол бар чыткаш, бир черге эмин каапкан, ол черни Эми деп адап каан. Хаан ол-ла кулуксааш, амгы Моолдуң девискээринде Кара-Хорум деп черге чурттап чораан. Орта Тере-Хөл ортузунда шивээ ышкаш, ооң-биле кара олчаан орду-сүме туттуруп алган. Ынчан Элчиген-Кулактың ара-албатызы-даа эвээжеп келген, дыка хөй кижилерни бодунуң бажының дүгүн кыргыдып тургаш, хыдып алган. Эът-ханы-даа шуглуп, ал-боду-даа кырып келген. Ынчангаш улуг шивээ тудуп шыдаваан. Кара-Хорумда шивээ Тере-Хөлдүүнге дөмей-даа бол, оон ушчок бичии дижип, ону көрген кижилер чугаалаар. Ол шивээниң артынчыларын мээң өөреникчим Мазды Күнчүң база көрген чорду.

Мынчаар база тоолдаар (ону чаа дыңнадым): Элчиген-Кулак мөгүдээш, аал-оранын, эра-албатызын, алган кадайын каапкаш, каш борбак эштенчилери-биле чааскаан дезип чоруткан. Хаан-Тайгага үнгеш, Тере-Хөлдү адап кааш, Элчиген-Кулак эсти берген. Кадайы өске оруктап, ашаандан азып чорупкан. Ооң адын Эмиген (моолдап «кадай») дээн дээр. Эмигенниң чоктаан хемин Эми деп адаар апарган. Ук кадын ашаан тыппайн, чер, суг, хөл кылдыр хуула берген. Тарыс аржааның бичии ындында чер бар: чыдып алган херээжен кижи-ле олчаан. Бүгү демдектери бар...

5. ЧЫРГАЛАНДЫ

Ынчангы Тере-Хөл районнуң төвү Чыргаланды суурнуң турган черинде ам чүү-даа чок. Бажыңнар оруннарында чолдак шоңнар, өргеннер арткан. Ында чүгле чаңгыс «тураскаал» бар. Ол болза районнуң харылзаа белдиринин аккумуляторлар шыгжаар даш аңмаары-дыр. Бедии 4 метр, узуну 3 метр, дооразы 2 метр хире хемчээлдиг бажынчыгаш. Ооң бир ийинге самбыра кадааш, орта «Мадаа Тере-Хөл кожууннуң төвү Чыргаланды суур турган» деп бижип каар болза, база солун. Төөгүнү келир салгалга черле арттырар сорулгалыг бис.

Мындыг хевир-биле, үжен ажыг чылдар эрткенде, күш-ажылчы эге базымнарымны кылганым Чыргаланды суурдан мени чүгле ол даш казанак уткуп алды. Олче көрүптеримге, ынчангы амыдыралдың чуруктары мурнум-биле шуужуп эртип турду. Ол-ла даглар, ол-ла эзимнер, ол-ла ажык шөл. Суурнуң мурнунда кижи дүшкан-на черинден арта халып турар Чыргаланды деп чиңге хемчигеш агып баткан. Ынчан ооң балык-байлаңы имилээр чүве. Чайын ооң эриин дургаар ак-ак өглер шууржа бээр. Ол аалдардан тарактап ижип турган бис. Тере-Хөл чонунуң ак чем кылыры черле онза. Хойтпак кылбас, арага шуратпас улус.

Суур мурнунда аян бар, орта самолёт хонар. Кыжын хат хөртүктеп каaптарга, ол шагда машина-техника бар эвес, хамык чон чыглып келгеш, бут-биле харны таптап базар чүве болгай. Ол-ла кавыда бичии-бичии хөлчүгештер бар, оларның харын аштааш, аңаа конькилээр турган бис. Хову өрү хаак оруу үндүргеш, маргылдаалар эртирер бис. Оруктуң изекчизи болуп турдум, он километрге база мурнаар.

Чайын Тере-Хөл тайгазы дег чараш оран кайда боор! Шыктарга муң-муң куштар чүзүн-бүрүн ырлажы бээр. Шончалай, согуна тикчок. А чечектерни канчаар! Арга эдектери, хову-шөлдер эрээн шокар апаар. Күзүн кат-чимис, үрүң-тоорук эгээртинмес. Аң-мең, балык-байлаң дугайын чугаалаш чоор.

Суурнуң кедээзинде бөдүүн стадион бар. Дыштаныр хүннерде, ажыл шагының соонда суурнуң чону аңаа үргүлчү чыглыр. Спортчу маргылдаалар эгелээр. Волейболга школавыс командазы черле уттурбас. Кол бомбардир-даа болуп турдум. Футболга харылзаа даргазы В. Белогорский баштаан команда эптиилээр. Бистиң капитанывыс А. Сарлинниң командазы доктаамал сөөлгү черни ээлээр. Чүге дээрге бүгү суурда чүгле ийи команда бар болгай. Маргылдаага үндүрген акшаның 60 хуузун—тиилээн, 40 хуузун уттурган команда алыр.

Школа башкылары суурга үргүлчү концерт, шии көргүзер бис. Бистер чүгле башкылар эвес бис, артистер, агитаторлар, пропагандистер, лекторлар бис. Ынчангаш бис чүгле боттарывыстың өөреникчилеривистиң эвес, харын бүгү чоннуң башкылары турган бис. Чон бисти хүндүлээр, биске бүзүрээр.

К.-Э. КУДАЖЫ.

(Уланчылыг).

Хандырылгаңар кандыгыл?

«СОГАЖАЛААН» БАРААННАР

Хереглекчи кижи барааннарны боду шилип тургаш, садып алырын магазин бүрүзүнде чурумчуткан. Бо чорук садыг ажылының культуразын улам экижидер, садыглаашкынының арга-методтарын сайзырааңгайжыдар база садып алыкчыларның негелдезин долузу-биле хандырар, келген чонга садыгжылар ээлдек-эвилең болур талазы-биле сөөлгү үнген доктаал-шиитпирлерде безин чиге айытканын билир бис.

Ындыг турбуже Өвүрнүң магазиннеринде ол шиитпирлерниң ажыл-херекке онза-ла боттанмайн келгенин маңаа чугаалаар апаар. Чижээлээрге, Хандагайтының аъш-чем барааннар магазинин ап көрээли. Моон мурнунда чоннуң хомудалдары, саналдары база солунга үнгүлээн. Ынчалзажок ол четпестерден эки-ле түңнел үнмейн келген. Ол чижектиг хомудалдар чонга райпо баштаар черинге ам-даа кирбишаан. Ооң удуртукчулары чондан кирген негелделерге дыңнангыр эвес болганындан хемчеглер алдынмайн турар.

«Согажалаан» барааннар садары чаңчылчаан, аңаа шуут удурланмайн тур мен. Ынчалзажок кандыг барааннарны ынчаар садып боорун садыгжылар өөренип көөр ужурлуг. «Сайгартынмайн, үрелип чыдар аъш-чемнерни өске бараан-биле «согажалаарга» черле таарымча чок Чижээлээрге, эрткен чылдың декабрьда садыгга колбаса кирген. Кижи бүрүзүнге 200 граммнап чедиштирер дээн сорулга-биле аңаа целлофан хап доллур дүдүк яблок немеп каан болган. Ам канчаар, колбаса алыксаан улустар ону садып алгаш, үрелген яблоктарны октаар ужурга таварышкан. Бо чылдың март айда шилдиг компоттар садыгга кирген. Ону база-ла «согажалап» каан болган. Бо удаада ол бараанны тывынгыр садыгжылар доң капуста-биле эжээннер. Ол барааннарны алган чон демги доң капусталарны садыгга-ла каггылапканнар. Бир эвес райпо ажылдакчылары келген барааннарны чогуур үезинде сайгарар дээш кандыг-бир аргаларны баш бурунгаар ажыглаан болза, ол барааннар үрелбес, октаттынмас-даа турган ийик Бир эвес ол ногаалар аймаа артыкка дүжааттынган болза, чүге белеткел конторазынга дужаап, доскаарларга дузап, хемчээн албааныл? Ынчанган болза харын чон күзелдии-биле садып ап, чемге хереглээр болгай.

Апрель 10-да садыгга кургаг сүт келген. Ону алыксаан чон хөй болган. Ынчанмастың арга чок. Чүге дээрге садыгга сүт садар эвес. «Коммунизмче орук» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазы чүгле топ эмнелгени, уруглар албан черлерин хандырарынга өй. Ол кургаг сүттү база-ла аңаа сатпаан — 1 килограмм кургаг сүттү 3 килограмм балык-биле кады саткан.

— Ажыл шагын —ажылга деп кыйгырыг — амгы үениң кол негелдези. Кандыг-даа ажылдакчы ажыл шагын долу күш-биле ажыглаары чептүг айтырыг. Бо айтырыг Хандагайтының чамдык магазиннеринде ам-даа боттанмайн турар. Бир эвес тодарадып кээр болза, мында чылдагааннар-ла бар. Магазинге бараан кирерде болгаш санитарлыг хүннерде база ыяап-ла хаап алыр. Магазин бүрүзүнде 2—3 садыгжы бар. Ынчангаш үе камналгазын таарыштырып ап болбас бе? Бирээзи барааннарны хүлээп ап турда, өскелери садыглап болгай. Чижээлээрге гастроном (эргелекчизи Зинаида Ооржак), ажыл-агый барааннарының магазинниниң (эргелекчизи Зоя Куулар) садыгжылары ажыл шагын шын эвес ажыглап келген.

Хандырылга баазаларындан барааннар сөөртүр ажыл эки-ле эвес. Барааннарның ассортиментизи дыка кызыы. Моон уламындан райпо эрткен чылын барааннар саарылгазының планын күүсетпээн. А бо чылдың бирги кварталында база-ла ындыг болган. Арага садарын санаваска, аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын садып саарының планын бирги кварталда чүгле 96,8 хуу боттандырган. Байдалдың мындыг болуп келгениниң кол-ла чылдагааны — райпо баштаар чериниң ажылында четпестерни чайлатпайн турарында. Бо чылдың январьда райкүүском хуралынга райпо баштаар чериниң даргазы Эрес-Маадыр Монгуштуң эде тургустунуушкунуң негелдезинге дүүштүр канчаар ажылдап турарының отчёдун алган. Аңаа сайгарылгадан алгаш көөрге, райпонуң килдистеринден негелде кошкак, оларның бот-башкартынып ажы-даарынга дузалавайн, садыглаашкынының чаа арга-методтарын ам-даа чедир ажыглавайн келгени илерээн. Эде тургустунуушкун, дүргедээшкин шүшпен байдалда чоруп келген. Ында садыг талазы-биле оралакчы Николай Монгуш магазиннер ажылын экижидер, садыгжылардан негелдени күштелдирер ажылды кошкаткан. Чоннан артыкшылдыг чем продуктуларын, ылаңгыя эътти садып ап, ону чурттакчыларга садар ажылды райпонуң белеткелдер конторазы организаставаан. Ол хамаан чок столоваяны безин эът-биле хандырып келгени чегей. Бо четпестерни сайгарып, бир түңнелди үндүрерин республиканың хереглекчилер ниитилелинге болгаш Өвүр райкүүскомунга күзээр болза эки.

А. СЕМИС-ООЛ.

БҮЗҮРЕЛДИГЛЕР

Улуг Октябрьның 70 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннерни-биле ужуражыр дээш Чөөн-Хемчиктиң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери багай эвес ажылдап, боттарының мурнунда салдынган сорулгазын айыткан хуусаазында эрте доозарынга бүзүрелдиглер. Бүдүрүлгениң ишчилери бирги кварталда чонга ачы-дуза чедирилгезин 118 хуу, а кодээде чонга ачы-дуза чедирерин 101 хуу күүсеткен. Мурнуку черде чурук тырттырар, чиик хептер даараар, баш таарар цехтер болган. Ол цехтерниң бригадирлери С. С. Ооржак, Г. К. Монгуш, К.-К. С. Кертик-оол оларның ажылын удуртуп турары эки. Ачы-дуза чедирилгезинде боттарының планныг онаалдаларын ажыр күүседип турарлар бар. Чиик хептер даараар цехте Т. Х. Ондар хууда планын 137,9 хуу, даштыкы хептер даараар дааранычы К. С. Монгуш 110,6 хуу, Жора Тюлюш 155,6 хуу күүседип, тус-тузунда өртектиг белектер, хүндүлел бижиктер-биле шаңнатканнар.

В. ХОВАЛЫГ.

Чөөн-Хемчик район.

ХУУДА КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГА БОЛГАШ ҮНДҮРҮГ

«Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 1987 чылдың май 1-ден эгелеп күштүг болурунга холбаштыр үндүрүг хоойлужудулгазынга өскерилгелер кирер дугайында чазактың ажылдап кылган саналдарын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүгзүнген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бо айтырыг талазы-биле Чарлыкты үндүрген. Хоойлунуң күштүг боор эгелээри-биле аңаа саң-хөө органнарының белеткелиниң дугайында ССРЭ-ниң Саң министрииниң оралакчызы В. Е. Орлов СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга харыылаан.

— **Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дээш үндүрүг онаарын, бүрүткээрин доктааткан болганда күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук кызырлыр, ачы-дуза чедирериниң хевирлери көвүдээр болгай, бо талазы-биле чаа үндүрүг системазының онзагай талалары чүү ирги?**

— Үндүрүг хоойлужудулгазынга өскерилгелер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын «Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» ССРЭ Хоойлузун улам хөгжүдеринге угландыр хүлээп алган, кол ажылындан дашкаар үелерде чонга хереглел барааннарын бүдүреринге болгаш ачы-дуза чедиринге совет хамаатыларының сонуургалынга идиг бээринге ол база дузалаар. Үндүрүгнүң чаңгыс аай хемчээлин доктааткан. Бир эвес хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылып турар кижиниң чылда ап турар орулгазы ортумаа-биле бир айда 70 рубльден ашпас болза аңаа үндүрүг онаавас.

Бир эвес чылда алыр орулгазы 3000 рубльден ашпас, биргээр чугаалаарга, айда ортумаа-биле 250 рубль болур болза үндүрүг хемчээли ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның шалыңнындан тырттар олча-ажык үндүрүү ышкаш болур. Чылда алыр орулгазы 3001 рубльден 6000 рубль чеде бээр болза үндүрүг бичии өзер, ынчалза-даа амгы байдалдан чиик (20-ден 50 хуу чедир) болур. Бир эвес чылда алыр орулга 6000 рубльден көвүдээр болза бо орулгадан ажып турар түңнүң 65 хуузун тырттар.

Бо чүүлдерни улам тода тайылбырлаарга мындыг. Чижээ, чылда алыр орулгазы 3000 рубль турда үндүрүг 332 рубль азы алган орулганың 10,6 хуузу болур: 4000 рубль орулганың амгы үндүрүү 932 рубль болгай, моон соңгаар ындыг эвес, 532 рубль болур азы алган орулгазының 12,3 хуузу-дур. Чылда орулгазы 6000 рубль болза эрги хоойлужудулга ёзугаар оон 2182 рубльди үндүрүгге тырттар болгай, ам оон чүгле 1332 рубльди тырттар азы орулганың 22,2 хуузу болур-дур.

— **Сөөлгү үеде продукция бүдүрер болгаш ачы-дуза чедирер талазы-биле янзы-бүрү кооперативтерни чуртта тургузуп турар болгай. Оларның кежигүннеринге үндүрүг онаары кандыг болур ирги?**

— Ындыг кооперативтерниң кежигүннеринге үндүрүг онаарының чуруму амгы үеде ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан олча-ажык үндүрүү тырттарының чуруму-биле бир дөмей болур.

— **Моон мурнунда чоннуң чамдык кезиинге хамаарыштыр үндүрүгге чиигелделер турган болгай, ол ам кандыг янзылыг болурул?**

— Чаа хоойлужудулганы ёзугаар, моон мурнунда үндүрүглерге турган чиигелделерниң чамдыктарын дыка калбарткан. Чижээ, кодээ черлерде чурттап турар, кодээ ажыл-агый үндүрүү төлээринден хостаткан 60 болгаш оон өрү назылыг эр кижилер, 55 болгаш оон өрү назылыг херээжен кижилер ам хууда ажыл-агый ажыл-чорудулгазының кандыг-даа хевиринге ажылдааш, үндүрүг төлевес апаар. Ыраккы Соңгу чүкте болгаш аңаа деңнээн черлерде доктаамал чурттап турар хамаатылар аңныыр болгаш ус-тывыш ажылынга ажылдааш, үндүрүг тырттырарындан хостаткан турган болгай, ам ол-ла кижилер хууда ажыл-агый ажыл-чорудулгазының кандыг-даа хевиринге ажылдааш, база-ла үндүрүг төлевес чиигелдени алыр.

Чогаадыкчы эвилелдерниң кежигүнү эвес-даа болза, чурулганың, скульптураның, графиканың, уран чүүлдүң өске-даа хевирлериниң ажылдарын делгелге-садыгларны, күрүнениң, кооперативтиң болгаш хөй-нииттиң өске-даа организацияларын дамчыштыр садып сайгарар болза, ол хамаатыларга үндүрүг онаары база чиигелделиг болурун көрген. Делгелге-садыг дирекциялары чуруктарны, скульптураларны, өске-даа чогаалдарны болгаш кылыгларны саткаш, оларның өртектериниң 13 хуузундан хөй эвес үндүрүгнү тырттып болур.

— **Алза чогуур орулгаларның түңүн канчаар тодарадырыл?**

— Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылып турар хамаатыларның орулгаларынга саң-хөө органнарының үндүрүг онаарының чурумун хоойлужудулгада өскерткен. Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылыр дээн хамаатылар чыл төнчүзүнге чедир чеже орулганы алыр деп турарын тускай декларацияга айыткаш, чогуур саң-хөө органнарынга боттары кирерин доктааткан, а чыл эрткен соонда херек кырында алган орулгазының түңүн медеглээр ужурлуг. Маңаа холбаштыр чүл дизе, олар орулга алганының болгаш чарыгдал кылганының учёт дептерин тургузарын хоойлуда көрген. Кижилерниң алган орулгаларының хемчээлин тодарадыр сорулга-биле хамаатыларга хыналданы чорударын саң-хөө органнарынга база дааскан. Хамаатылар ап турар орулгаларының дугайында декларацияларын бербес, орулгаларын сагыштыы-биле эвээжедип чажырар болза, ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Хоойлуларында айытканын ёзугаар харыысалганы хүлээр.

— **Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дээш патент өртээ төлээрин көрген, ол төлевирни кандыг үндезиннерни барымдаалап чорударыл?**

— Бистиң чуртувуста олча-ажык үндүрүү-биле чергелештир хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылыры-биле патентилер өртээн төлээриниң системазын кирип турар. Хамаатыларның орулгаларын контрольдаар эргени күрүнеге берген. Ынчалза-даа, ыңай-бээр чоруп тургаш кылыр, контрольдаары берге ажылдар база турар. Ону барымдаалааш, патент садып алыр ажылдарның хевирлерин тодарадырын база патент дээш чыл санында төлээр акшаның хемчээлин бадылаарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасткан.

Амгы үеде бо ажылды эвилелдешкен республикаларның хөй нуруузунда дооскан. Патент дээш төлевир хемчээлин тодарадырда амгы үеде хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы кылып турар кижилерниң орулгаларының ортумак хемчээлин болгаш күрүнениң, кооперативтиң ындыг хевирлиг бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында ажылдап турарларның шалыңын барымдаалап тургускан.

Чижээ, чуртталга бажыңнарын, сад бажыңнарын, гаражтарны болгаш өске-даа тудугларны кылганы дээш патент өртээнге 470 рубль төлээрин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели тодараткан. Бодунуң хуузунда машиназынга пассажирлер аргыштырар кижилерге патент өртээ чылда 560 рубль болур. Хамаатыларның чагыгларын ёзугаар чурук тырттырарда, өске-даа фото-чагыглар күүседирде патент өртээнге чылда 350 рубльдан, а идик септээри-биле патент алырда чылда 340 рубльди төлээрин Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлели доктааткан.

— **Патент дээш төлевир чорударының кандыг чурумун тургусканыл?**

— Төлевирни патентини ап турар үеде чорудар, ынчангаш патент алган хамаатылар олча-ажык үндүрүүн төлээринден хосталыр. Бир эвес хамаатылар бүдүн чыл дургузунда эвес, а каш айларда кандыг-бир ажыл кылырын шиитпирлээн болза патент дээш төлевирни база айларга хуваалтар.

Олча-ажык үндүрүүнде ышкаш, дайын инвалидтери, аңаа деңней көрген кижилер, а ол ышкаш хамаатыларның өске-даа чамдык кезии патент өртээ төлевес; дайынның киржикчилери кижилер патент өртээниң чартын төлээр.

— **«Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң бо чылдың май 1-ден эгелеп күштүг болуру-биле холбаштыр ажылдаарынга чер-черде саң-хөө органнары белен бе?**

— Үндүрүг онаар дугайында чаа хоойлужудулганы хүлээп алганы болгаш патент дээш төлевирни тургускан чорукка хамаарыштыр алырга белеткел ажылдары барык доозулган. Кол-ла чүве — Хоойлуну бир дугаар хүнден эгелеп ажыглаары. Чаа үндүрүг хоойлужудулгазын шын ажыглаарының дугайында тодаргай айтышкыннарны саң-хөө органнарынга чедирген турар. Организастыг болгаш тодаргай ажылды негээр улуг болгаш харыысалгалыг ажылды чорудар апаар. Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы бо хүн кылып турар кижилер-биле санажылганы чорудар база май 1-ден эгелеп бо ажылче кирер кижилерниң ортузунга улуг тайылбыр ажылын чорудар.

Амгы үеде бүрүткээр шынзылгаларны болгаш патентилерни районнарга, хоорайларга, өске-даа черлерге чедирерин доозуп турар, улус депутаттарының Советтериниң күүскомнары азы уран чүүл чөвүлелдери чөпшээрел берген соонда хамаатылар эргежок чугула документилерни саң-хөө органнарындан ап болур.

«Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» Хоойлу болза үр хуусаалыг болгаш ону чогаадыкчы ёзу-биле көөрүн негеп турар документ болур, ынчангаш улус депутаттарының Советтериниң бүгү күүскомнарының, күш-ажыл, садыг, хандырылга, үлетпүр, амыдырал хандырылга, саң-хөө болгаш өске-даа органнарының доктаамал, шудургу ажылдарын негеп турар.

Беседаны СЭТА-ның корреспондентизи А. КУКЛИН кылган.

МОСКВА.

Делегей медээлери

ДАШТЫКЫ ЧУРТТАРДА

● **ТОКИО.** Рейганның «сылдыстар дайынының» программазынга Японияның киржир байдалдарының дугайында дугуржулганың белеткелип Пентагон доозуп турар. Япон парлалгада билдинне берген сан-түң ёзугаар алырга, премьер-министр Накасонениң АКШ-че аян-чоруунуң үезинде апрель айда ол документиге атты салып болур деп турар. Эрткен чылдың сентябрь айда америк «стратегтиг камгалал инициативазынга» каттыжар дугайында Японияның шиитпирин чарлааны билдингир болгай. Ынчанмыже Токионуң «сылдыстар дайынының» программазынга киржилгезиниң дугайында чугаалажыышкыннар СКИ-ниң иштинге чорудуп турар шинчилелдерниң түңнелдерин Японияга ажыглаарын АКШ-тың күзевейн турарындан оожумнай берген. Бүгү чүвени барымдаалап көөрге, Токио дүжүп берип эгелей берген хире.

● **ДУБЛИН.** Ядролуг чепсектиң шенелделерин АКШ-тың үргүлчүлеп турарынга удурланган чыскаал Дублинде америк элчин чериниң бажыңының чанынга болган. Ону ол чурттуң хөй-ниитизиниң массалыг организациязы— ядролуг боо-чепсекти дүжүрери дээш ирланд шимчээшкин организастап чоруткан. Ядролуг чепсектиң шенелделерин долузу-биле хоруур дугайында ССРЭ-ниң саналдарынга чөпшээрежип харыылаарынче АКШ-ты чыскаалдың киржикчилери кыйгырган. «Бир эвес АКШ ооң үлегерин эдерер болза, мораторийни кандыг-даа үеде катаптаарынга белен дээрзин Совет Эвилели чарлаан. Ынчалза-даа АКШ-та чорудуп турар ядролуг шенелделерниң хемчээли аңаа ынаныр арганы бербейн турар»— деп, чыскаалдың киржикчилериниң АКШ-тың элчин черинге дамчыдып берген чагаазында бижээн.

● **ЛОНДОН.** Каттышкан Штаттар апрель 23-те ээлчеглиг ядролуг шенелдени чоруткан. Рейтер информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга «Пресидио» аттыг ядролуг чазылдырыышкынны Невада штатта полигонга чер адаанга 300 метр черге чоруткан. Ооң күчүзү 20 килотонн болган. Ол болза, бо чылын АКШ-тың чарлааны бешки ядролуг шенелдези болган. 1951 чылдан бээр Невада штатта полигонга Каттышкан Штаттар ам 664 ядролуг чепсек шенелделерин чоруткан деп, агентилел айтып турар.

● **ВАШИНГТОН.** НАТО кежигүннери чурттарның улуг дужаалдыг төлээлекчилериниң бөлүүнүң чөвүлел хуралы Альбукерде хоорайга (Нью-Мексико штат) ийи хүн иштинде болуп келген. АКШ-тың делегациязын АКШ-тың камгалал министрииниң дузалакчызы Ричард Перл баштаан. Ак бажыңның парлалга секретарының оралакчызының дыңнадып турары-биле алырга, чөвүлел хуралдың кол чугаалашкан айтырыы Европага ортумак ыракшылдың ракеталарының талазы-биле совет саналдарга хамаарыштыр Соңгу Атлантика эвилелиниң нийти туружунуң дугайында айтырыг болган. Дээди деңнелге болган ол чугаалажыышкыннар НАТО талазы-биле бодунуң Барыын Европада эвилелдери-биле АКШ-тың чорудуп турар сүмележиишкининиң бир кезээ болур.

(СЭТА).

ШРИ-ЛАНКАДА БАЙДАЛ

КОЛОМБО, (СЭТА). Шри-Ланканың парламентизи чуртта онза байдалды ам-даа бир ай узадырының дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ортулуктуң чурттакчылары сингалам болгаш тамилам деп ийи кол бөлүкке хамааржыр. 1983 чылдың май айда оларның аразынга хан төгүүшкүннүг демисел болу бээрге чазак чуртка онза байдалды бир дугаарында чарлаан. Ол байдал оон бээр-ле үргүлчүлеп келген.

Премьер-министр Р. Премадас парламентиге чүве чугаалап тургаш, чазак этниктиг бөлүктерниң аразында чөрүлдээлерни чуртка тайбың чорук тургустунмаан шаанда политиктиг арга-биле шиитпирлевес деп медеглээн.

Ындыг болзажок «Дейли ньюс» солуннун дыңнадып турары-биле алырга, чуртта байдалды чазак чүгле шериг күжү-биле шиитпирлээрин оралдашпайн турар.

Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалы чорупт тур

ТАЛАНТЫЛЫГЛАР БАР-ДАА БОЛЗА...

Эрткен субботада «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг хөгжүм-шии театрынга республиканың үлетпүр-бүдүрүлге черлери, аразында социалистиг чарыштыг Ак-Довурак хоорайның болгаш Хову-Аксы суурнуң бот-тывыңгыр артистериниң концерттери болуп эрткен.

Концертти Хову-Аксының бот-тывыңгыр артистери эгелээн. Бо чүүлдүң автору концерттерниң номерлерин делгеренгей тайылбырлаарын чугула эвес деп санаан, ынчангаш концерттерниң ниити деңнелин, талантылыгларны көрээлинер.

Бо черлерниң бирээзи суур, а бирээзи хоорай болуп турары-биле ылгалдыг. Ынчалза-даа хову-аксыжыларда салым-чаяанныг күүседикчилер база эвээш эвес болган. Ылаңгыя күш-ажылдың хоочуну Д. Завьялова «Снег седины» деп ырны ёзулуг-ла артистчи аяннныг күүсеткен. Ооң бодунуң талантызын чоңга доктаамал бараалгадып чорааны илдең, сценага болуп ап билири, үнүн таарыштырып алганы эки. Комбинаттың гидрометаллургия цегиниң руда үүрмектекчизи Н. Ховалыгланның эки сыгытчыны манап болур, оон чүгле сөзүн шын, чараш ырлаарын чедип алыры негеттинип турар. Ол ышкаш санэпидстанцияның кол эмчизи Н. Храмцов солистээн вокал ансамбли дөрт үнге чараш ырлашкан.

Хову-аксыжыларның концерти улуг, номерлери хөй, жанр талазы-биле янзы-бүрү болган. Ында үстүнде киржикчилерден аңгыда талантылыг өске-даа бот-тывыңгыр артистер бар. Ынчалза-даа суурнуң культура ажылдакчылары концертке оларның белеткелин харысалга чок чорутканындан номерлер негеллеге дүүшпес болганын демдеглээр апаар. Танцы ансамблиниң ады «Звенящая нежность» деп алап алганы бөзин тывыңгыр, чогаадыкчы эвес. Ансамбльдиң танцычылары бүгү сагыш-сеткилинден ойнавайн, музыка сагывайн, сценада чүгле шимчеп чоруп турарлар. Танцыларны көрүп ора, ол суурда танцы белеткептер тускай эртемниг кижи таанда чок болганы ол бе деп бодал сагышка кирер.

Танцычыларның хөй кезии болгаш «Школьные годы» деп ыры-хөгжүмнүг ансамбльдың ойнакчылары өөреникчилер болганы суурнуң аныяк ажылчын чурттакчыларындан чаа талантылар дилээшкинин кылбааның көргүзүп турар. Ол байдал концерттерниң түңнелин үндүрүп, номерлер деңнээрде база таарымча чок. Өөреникчилерниң көрүлдези аңгы эртип турар болгай. Ону концерт удуртукчулары кичээнгейге алыр турган. Ындыг байдал чүгле хову-аксыжыларда эвес дээрзин көрүкчүлер эскерген. Оларныңга көөрпе чурттакчы чону оранчок хөй Ак-Довурак хоорайның танцычыларында база өөреникчилер бар. Ак-довуракчыларның танцы күүседири мергежилдиг артистерни-биле деңнежип турар. Танцыларының шимчээшкин бүрүзү тода, чиик, ээлгир, аянныг. Ылаңгыя оолдарның танцылааны мактанчыг. Танцыларны С. Күжүгет биле Ю. Окатовтуң бедик деңнелге тургусканын жюри кежигүннери демдеглээн.

Хову-Аксының фестиваль киржикчилери кошкак белеткелдиг болган. Оларның күүселделери ам-даа чедир белеткеттинмээн, ол чорук көрүкчүлерни таарзындырбаан. Ындыг номерлер көрүкчүлерге херек бе, ыяк белеткеттинмээн күүселделерниң ажыы бар бе деп айтырыглар концерттиң тургузукчуларын, культура ажылдакчыларын чүге дүвүретпээнил? Комбинаттың дирекциязы, хөй-ниити организациялары, суурнуң Культура бажыңының удуртукчулары бот-тывыңгыр артистерге дуза чедирип, сүме катпааны илдең-дир.

Ак-Довурактың концерти, баштайгы көргүзүгден эгелээш-ле, көрүкчүлерни талантылыг күүседикчилер-биле таныштырып, уран чүүлдүң байырлалы болдурган. Концертке аңгы-аңгы жанрның күүседикчилери ойнааннар. Оларның аразында күүседикчи шынары мергежилдиг ыраажылардан, хөгжүмчүлерден, танцычылардан дудак чок деп болур киржикчилер эвээш эвес. Оларга Р. Сатты, Л. Ганчасааны, В. Чыспыңмааны болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Концерт утка-шынарының-даа, тургусканының-даа талазы-биле баштайгы концертке деңнээр чок эки белеткелдиг болган. Республикада билдингир апарган «Азияның төвү» ыры-хөгжүмнүг ансамбль концертке эки киришкеш, аттестацияны эки эртип, тускай чогаадыкчы коллектив болур эргени чаалап алган. Ынчалза-даа ак-довуракчыларның фольклор ансамблиниң күүселдези керуштүг, солун эвес болган. Тыва улустуң аас-чогаалы байлак, хөй талалыг болгай, ону ансамбль чедир көргүзүп, чараш ойнап шыдаваан.

Ниитизи-биле ол хоорайда бот-тывыңгыр уран чүүл бөлгүмнери, культура төптериниң билиглиг, ажылынга бердинген кадрлар-биле хандыртынганын, оларның доктаамал ажылдап турарын концерт көскү херечилеп турар. Концерттиң барык номер бүрүзү көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырып, улуг үнелелин алган. Көрүкчүлер номерлерни өөрүшкүлүг уткуп ап, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле үдеп турганнар. Жюри кежигүннери концертти май 24-те Кызылга көргүзерин чөпшээрээн.

Бо ийи концерттерде салым-чаяанныг кижилер бар-даа болза, культура ажылдакчылары оларның-биле ам-даа хөй ажылдаар, өөредир апаары билдингир. Ынчангаш оларже сагыш салыры, оларга дузалаары, доктаамал хайгааралга алыры, чүгле бо фестивальга киириштирип кааны-биле кызыгаарланмазы чугула. Чаа ёзу-биле ажылдаар болза, ооң мурнунда ырлап, танцылап турган хоочун бот-тывыңгыр артистерге деңнежиптер, харын-даа олардан артык чаа салгал, чаа-чаа аттар немежир. А чер-черде ындыг талантылар эвээш эвес. Көрүкчүлер чаа талантыларны манап турар.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: Хову-Аксының болгаш Ак-Довурактың концерттеринден күүселделер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

МЕРГЕЖИЛДИ БЕДИТСЕ

Республиканың Башкылар билиин бедидер институду Эрзин, Тес-Хем, Таңды, Кызыл районнарның тыва дыл болгаш литература башкыларының семинарын организастап эрттирген. Семинарның айтырыы — «Кичээлдерге өөреникчилер-биле ажылдаарының чаа арга, методтары болгаш оларның дээштии, түңнелдери».

Семинарның ажылынга Эрзин ортумак школазының тыва дыл болгаш литература башкызы В. Ч. Монгуш, ол-ла школаның тыва дыл башкызы, районнуң методиктиг каттыжыышкынының удуртукчузу С. М. Содунам, Бай-Хаак школазының тыва дыл башкызы М. Ш. Оюн боттарының дуржулгазындан солун дыңнадыгларны кылып, семинарның ажылынга идепкейлиг киришкен. Олар боттарының саналынга өөреникчилер-биле ажылдаарының, оларны өөредириниң чаа аргалары болур семинар, экскурсия, конференция, концерт кичээлдерин канчаар белеткеп, эрттирип турарын тодаргай чугаалажып, арга-дуржулгазын солушканнар.

Чүве чугаалаан башкы бүрүзү чаа аргаларны ыяк белеткелдиг, өөреникчилер-биле кады бир демниг органиастап эрттирерге уругларның билиин улам делгемчидип ханыладырынга, оларның бот-идепкейин, харыысалгазын болгаш тускай бот-башкарылгазын күштелдирериңге кончуг ажыктыг деп бадыткааннар. Бо кичээлдерге өөреникчи бүрүзү ыяк белеткенир болганда, ол кичээлдер школачыларны чогаадыкчы ажылдаарынга өөредип, истекчи, дилекчи чорукка чаңчыктырып, хайгаараачал, эскерикчел болурунга кижизидип турар. Школачыларның номчулгага сонуургалы улгадып, чогаалга, ооң маадырларынга, ында болуушкуннарга боттарының хамаарылгазын шын тодарадып, шын үнелелди бээринге өөредип турар. Уругларның чогаалга билиин ханыладырынга литературалыг беш минуталарның ажыктыын башкылар база демдеглээннер.

Келген башкылар Кызыл хоорайның ийи дугаар школазының тыва дыл кабинедин барып көргеннер. Кабинеттиң эргелекчизи А. А. Содунам аалчыларга дидактиктиг болгаш көргүзүг материалдарын делгеп көргүзүп, ол материалдарны белеткеп кылырын, кичээлдерге канчаар ажыглаарын чугаалап берген.

Башкыларның практиктиг арга-дуржулгазын Кызылдың башкы институдунуң тыва дыл кафедразының башкылары Ш. Ч. Сат, Д. С. Куулар, А. Ч. Кунаа, К. Б. Март-оол олар эртем теориялыг билиглер-биле улам быжыглап, байыткан. Ол-ла кафедраның аныяк башкылары К. Б. Куулар, М. В. Оюн, М. Б. Куңгаа оларның дыңнадыгларын башкылар дыка сонуургаан.

Башкылар дыка хөй дидактиктиг болгаш көргүзүг материалдарын белеткеп кылып алганнар. Түңнел чыышка башкылар семинар ажыктыг болганын демдеглеп, ындыг семинарларны улам калбартып чорударын сүмелээннер.

Эрзин районнуң башкылары семинарга организастыг келген. Районда тыва дылдың методиктиг каттыжыышкынының ажылы экижээн. Ол районнуң тыва дыл башкыларының хөй кезии кичээлдерин ажык кылдыр чарлаан. Каттыжыышкынның удуртукчузу С. М. Содунамның чугаазындан ажылды экижидер дээш дилээшкиннер, хөделиишкиннер бары илерээн. Эге класстар башкылары-биле харылзааны тыпкан, уругларның билиглеринде чыдып калыышкыннарны чайладыр ажылдар көрдүнген. Кичээлге уругларның бот-ажылынче онза кичээнгейин салып эгелээн.

Үстүнде адаан районнарның тыва дыл башкыларынга семинар болурун баш бурунгаар дыңнаткан, оларның белеткелдиг, темага дүүштүр боттарының арга-дуржулгазындан материалдарны ап алгаш келирин сагындырган турган. Ындыг турбуже Тес-Хемниң, Кызыл районнуң улус өөредилгезиниң килдистери, ооң методиктиг кабинеттериниң методистери башкылар-биле белеткел ажылын кылбаан, школаларга чарлап дыңнатпаан. Тес-Хемден чаңгыс башкы кандыг-даа белеткел чок олурушкан. Кызыл районнуң ийи башкызы чаңгыс сөөлгү хүннүң ажылынга душ боор киришкен. Таңды районнуң башкылары семинарга белеткел чок келгилээн.

Үстүнде чижектер айыттынган районнарның улус өөредилгезиниң харысалгалыг ажылдакчылары, ылаңгыя районоларның методкабинединиң методистери, боттарының башкыларының билиин бедидер, оларның мурнакчы арга-дуржулгазын нептередип тарадыр ажылче кошкак кичээнгей салып турарының тодаргай барымдаазы-дыр. Ол-ла районнарның башкылары чайгы курстарга четче келбес, оозалдап кээр, курстар аразының онаалгаларын күүседип ажылдаваан болур таварылгалар үргүлчү болур. Ынчангаш үениң негелдезинге дүүштүр эде тургустунуп, шалыпкын шимчээр үе келбээн деп бе?

Д. ООРЖАК,
республиканың Башкылар билиин бедидер институдунуң методизи.

ЧАА ӨЗҮМНЕРНИ ДЕТКИИР

Аныяк чогаалчыларның республика семинары чоокта чаа болуп эрткен. Ооң киржикчилериниң шүлүктеринге болгаш чечен чугааларынга тодаргай сайгарылганы кылып, чечен чогаалга эде тургустунуушкуннуң негелдезинге дүүштүр ижин-кара чок ажык чугааны чорудкан.

Чогаалчылар С. Сүрүң-оол, А. Даржай оларның удурткан семинарынга Роман Лудуптуң (Эрзин), Бады-Байыр Тараачының (Кызыл хоорай) чогаалдарын сайгаргаш, солун утка-шынар барын демдеглээннер. «Кысказы дээрге салым-чаяанның угбазы болгай» — деп А. Чехов чугаалаан. «Алдаг», «Бежен акша» деп чечен чугааларында аныяк эмчи Бады-Байыр Тараачы амыдыралга үндезилээн солун сюжетти тода болгаш чиге хөгжүде каапкаш, амгы кижилерниң аажы-чанында чамдык четпестерни элээн уранчыды элдээртип турар.

Роман Лудуп шүлүкке бодунуң кокпазын дидими-биле эгелээн. Бо семинарга ооң бир кыдырааш «олчазын» дүжүткүр деп түңнээш, келир чылын ону Москвада литература институдунче өөредип чорударын сүмелээн.

Аныяктарның орус дылга чогаал бижип эгелээни — совет ниитилел хөгжүлдезиниң культуразының база бир алагайгаар эки сайзыралы болур. С. Козлованың удуртуп турары «Исток» чечен чогаал каттыжыышкынының киржикчилери инженер В. Кан-оол, студент С. Ондар олар сөстүң уран-чечен хуулгаазын күжүн сеткип билип турары солун дээрзин критик М. Хадаханэ демдеглээн. Саяна Ондур биле Инна Тупикова шүлүктеринде иштики аяннажылганы ыяк сагаан болуп турар.

Шаңгыр-оол Суванның «Эргим кижилер» деп тоожузунда өскүс болгаш кадыы багай уругларның кайгамчык үнүп кээп турарын, оларның кижизидилгезинге болгаш салым-чолунга башкыларның киржилгезин, кол-ла чүве ол айтырыгларның социал үндезиннерге уранчыдылга аргаларын дүүштүр көргүскенин М. Доржу база бо одуругларның автору айтып турар.

Тоора-Хем суурда тудугжу Делгер-оол Ооржактың шүлүктери бичии уругларга шынап-ла, чедимчелиг бижиттинген. Оларның эвээш эвес нуруузу ырлар боор тараан. Бай-Тайгадан башкы Мария Ооржактың, ол ышкаш Галина Принцева биле Эмма Цаллагованың тускай чыындыларын үндүрерин санал бергеш эштер деткээн.

«Дамырак» чечен чогаал каттыжыышкынының аныяк төлээлери Артур Хертек, Эдуард Мижит, Виктор Чотпун-оол, Виктория Хертек олар шүлүк чогаалдарының хыйн тып бар чыдар авторлар болду. Ылаңгыя Артурнуң амгы литература айтырыгларынга чүткүлдүү, бодунуң уран талантызын көргүзеринге белеткенип турары илдең.

Сайлыкмаа Комбуның чогаалдарын сайгарып турда, сонет дугайында маргылдаа хып үнген. Ооң уламындан шүлүктүң ол хевиринге арга-дуржулга солчулгазы аныяктарга өөредиглиг болганы чугаажок. Аныяк-даа, дуржулгалыг-даа авторларга теория-биле чедир чепсеглеттинмээнинисти бир деңге ол херечилээн. Хамык ужур тыва чогаалга сонетти азы редифти кым мурнай ажытканында, шенээнинде эвес, хамык ужур ону овур-хевир-биле байыдарында, чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаанында.

Ынчангаш комсомол обкому биле Чогаалчылар эвилелиниң кады эрттиргени аныяк чогаалчыларның республика семинары бодунуң салдынган сорулгазын чедип алдышаан, моон соңгааргы кылыр ажыл-чорудулгазын тодараткан.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ,
шүлүкчү.

АЖААЛДА КАССАЗЫНДА ОЙНААШКЫННЫГ САЛЫЫШКЫННАР

Владимир областың Коврово хоорайынга 1987 чылдың апрель 4-те болган ойнаашкыннарның тиражының

ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалда кассаларында ойнаашкынныг салыышкыннар талазы-биле счёттарның дараазында дугаарларынга ойнаашкыннар таварышкан

(1-ги колонкада—счёттарның дугаарлары, 2-гизинде салыышкынның ортумак түңүнге онаашпыр хуу-биле ойнаашкынның хемчээли).

А—051 25—чээрби беш
А—115 25—чээрби беш
А—142 100—чүс
А—170 100—чүс
А—230 25—чээрби беш
А—271 25—чээрби беш
А—295 25—чээрби беш
А—327 25—чээрби беш
А—387 25—чээрби беш
А—410 200—ийи чүс
А—456 25—чээрби беш
А—483 25—чээрби беш
А—529 25—чээрби беш
А—592 25—чээрби беш
А—601 25—чээрби беш
А—645 25—чээрби беш
А—713 25—чээрби беш
А—742 25—чээрби беш
А—763 25—чээрби беш
А—801 25—чээрби беш
А—840 25—чээрби беш
А—880 50—бежен
А—923 25—чээрби беш
А—962 25—чээрби беш
А—1000 50—бежен

Ажаалда кассаларында дугаарлары 1000-дан ажа берген счёттар болгаш ооң дараазында бир муңнап чоруй барган счёттар баштайгы мунда ышкаш база-ла ындыг дугаарларга таваржып ойнаан, чижээлээрге, №№ A1051, A2051, A3051 дээш оон-даа улаштыр. A1115, A2115, A3115 дээш оон-даа улаштыр.

Тираж чорударының талазы-биле комиссияның даргазы, улус депутаттарының Коврово хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы
В. И. ЩЕРБАКОВ.
Комиссияның харысалгалыг секретары
В. Н. КАРЧЕВСКИЙ.

АКША — ЭТ-ХЕРЕКСЕЛ ОЙНААШКЫННЫГ САЛЫЫШКЫННАР

Владимир областың Ковровo хоорайынга 1987 чылдың апрель 4-те болган ойнаашкыннарның тиражының

ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалда кассаларында ойнаашкынныг салыышкыннар талазы-биле счёттарның дараазында дугаарларынга ойнаашкыннар таварышкан.

(Бирги колонкада — счёттарның дугаарлары, ийиги колонкада — салыышкынның ортумак түңүнге онаашпыр хуу-биле ойнаашкынның хемчээли).

В—019 25—чээрби беш
В—041 25—чээрби беш
В—104 25—чээрби беш
В—120 25—чээрби беш
В—160 25—чээрби беш
В—227 25—чээрби беш
В—240 25—чээрби беш
В—294 25—чээрби беш
В—331 25—чээрби беш
В—370 25—чээрби беш
В—421 100—чүс
В—447 25—чээрби беш
В—503 100—чүс
В—542 25—чээрби беш
В—596 25—чээрби беш
В—639 25—чээрби беш
В—651 25—чээрби беш
В—718 25—чээрби беш
В—720 25—чээрби беш
В—777 25—чээрби беш
В—815 200—ийи чүс
В—840 25—чээрби беш
В—909 50—бежен
В—938 25—чээрби беш
В—965 50—бежен

Ажаалда кассаларында дугаарлары 1000-дан ажа берген счёттар болгаш ооң дараазында бир муңнап чоруй барган счёттар баштайгы мунда ышкаш база-ла ындыг дугаарларга таваржып ойнаан, чижээлээрге, №№ B1019, B2019, B3019 дээш оон-даа улаштыр. B1041, B2041, B3041 дээш оон-даа улаштыр.

Тираж чорударының талазы-биле комиссияның даргазы, улус депутаттарының Коврово хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы
В. И. ЩЕРБАКОВ.
Комиссияның харысалгалыг секретары
В. Н. КАРЧЕВСКИЙ.

ӨӨРҮШКҮЗҮ БОЛУР ИЙИК

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдын хоочуну Седип-оол Хойбалович Акты Тожунуң чону эки билир. Ооң естүрүп каан салгалы бар. Седип-оол Хойбаловичиниң ийи кызы бо хүннерде өскен, төрээн суурру «Май 1» совхозтуң төвү Ийде ажылдап, чурттап чоруур. Ийи угбашкының улуу хөй уруглуг не, ооң чурттаар оран-савазы чок. Дуңмазы [illegible] лажып чурттап орар. Ол казанак бажыңны колхоз турар үеде — 1956 чылда туткан болгаш чудуктары эргижиреп, ирип турар.

Хөй уруглуг бот-не Галина Ак бажың дээш райкүүскомга, Ийи кедээ Соведиңге-даа дуза дилеп киргилээн. Иениң айтырыын мынчага кым-даа тоомчага албаан.

Амыдыралда туруп турар берге байдалдан уштунар [illegible] дыг болган.

Седип-оол Ак, ажы-төлүн-дээ, амы-тынын-даа артынга каггаш, араатан фашистер-биле демисежип турган дайын шөлүнге балыглатканындан аалынга инвалид келген. Ол-ла балыы аартап кедерээш, чок болду. Фронтучунуң ажы-төлүнче ээ көрнүп, оода-ла чурттаар оран-сава-биле хандырарын чугулага ап, дузалаан болза, [illegible] өөрүшкүзү болур ийик.

Д. АЙР-САНАА.
Тожу район.

Эргим эштер! Апрель айда кылдыр чагаан кандыг-даа хенирниң идиктериниң бүрүн септеттирерин «Тувабытбыт» каттыжыышкынының [illegible] дып тур. Септеткен идиктериңерни дүрген ап алыңар. 3-тен 5 хонук чедир [illegible] идиктер [illegible] хүлээп ап эгелээн.

«Тувабытбыт» каттыжыышкынынга хүлээн алыкчы-кассир дүрген херегжиттинер турар. Ол идикти [illegible] цехке ажылдаар. Ай санында шыны акшазы төлээр.

Бистиң адресивис: Кызыл, Найырал кудумчузу № 59, телефон № 2-13-15.

ТВ

АПРЕЛЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30—«Үе». 8.15 — М. Горькийниң шиилери. «Мещаннар». Фильм-шии. 10.45 —10.50 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Рейхстагка чедир чеже верстал?». Док. фильм. 16.45—Бистиң садывыс. 17.15 — «Экии, ыр!». 17.45—«...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 18.30— Москва хоорайның «Салют» Культура бажыңының орус ыр ансамбли «Весняночка» ырлаар 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Азербайджанның күрүнениң танцы ансамблиниң концерти. 19.30 — «ТТ-ниң экранында бир дугаар. «Йозу-биле кел чыдар кижи». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — Хөгжүм ансамбли «Диапазон» ойнаар. 22.00 — 01.00 — Спорт программазы: Хоккей. Делегей чемпионады. Түңнел бөлүк командаларының маргылдаазы. Австриядан дамчыдылга. Бут бөмбүү. Европаның чемпионадының шиилилге маргылдаазы. ССРЭ биле ГДР-ниң шиидилдек командалары ойнаар. Киевтен дамчыдылга. Чапсарда (22.40)— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15— «Душкан бажыңче кире бер». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. ССРЭ-де бойдус камгалалы. 9.05; 14.00 — Немец дыл. 10.05 — «Алдарлыг мастер Василий Баженов». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.40— Төөгү. 9 класс. ССРЭ-де культура революциязы. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — «Кометалар шупту өшпес». Уран-чечен фильм. 13.25 — Экран — башкыга. Физика. 6 класс. Энергия болгаш ажыл. 13.55 —Медээлер. 14.30—15.15— Төөгүнүң кичээндиригллери. Тележурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Ажык чагаа». Юрист С. А. Дорсат-биле интервью. «Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсаңчаптың дугайында сөс». Телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга харылар. 18.30 — Уругларга фильм. 18.50 — «Дээди өөредилге черлеринде өскерлиишкиннерниң үези». Кызылда Күрүнениң башкы институдунуң ректору, физика-математика эртемнериниң кандидады, доцент Х. О. Ондар-биле интервью. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15—Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Эде тургустунуушкуннуң экономиказы». «Бистиң консультацияларывыс». 19.45—Медээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Өөрүшкүнүң ырызы». Мультфильм. 20.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 20.25 — Делегейниң музыка культуразының эртинеэзинден. И. Брамс. Концерт. 21.00 — «Үе». 21.30 — 23.10 — «Ак дүнелерниң аалгалары». Уран-чечен фильм. «Мосфильм» болгаш «Кабусики Кайся» — «Тохо Эйга» (Япония).

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъс холумактыг хар чаар. Соңгу-барының чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5, чамдык черлерге 9—14 градус соор. Хүндүс 12—17, чамдык черлерге 3—8 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, биче чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 1—3 градус соор, хүндүс 12—14 градус чылыг болур.

Автоорукктарга чаъстаар. Көстүрү 2—4 км.

КИНО

АПРЕЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Ягуар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Знаю только я» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Крик дельфина» 17.30, 19.40, «Травиата» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золушка» 9.20, «Подружка» 15.00, «За явным преимуществом» 11.10, 13.00, «Легко ли быть молодым?» 16.50, 19.20, «Таинственный узник» 21.10 шактарда.

ШЫН
Адресивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кадр-ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефон-че долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга арны.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3498.
ТС—00286.